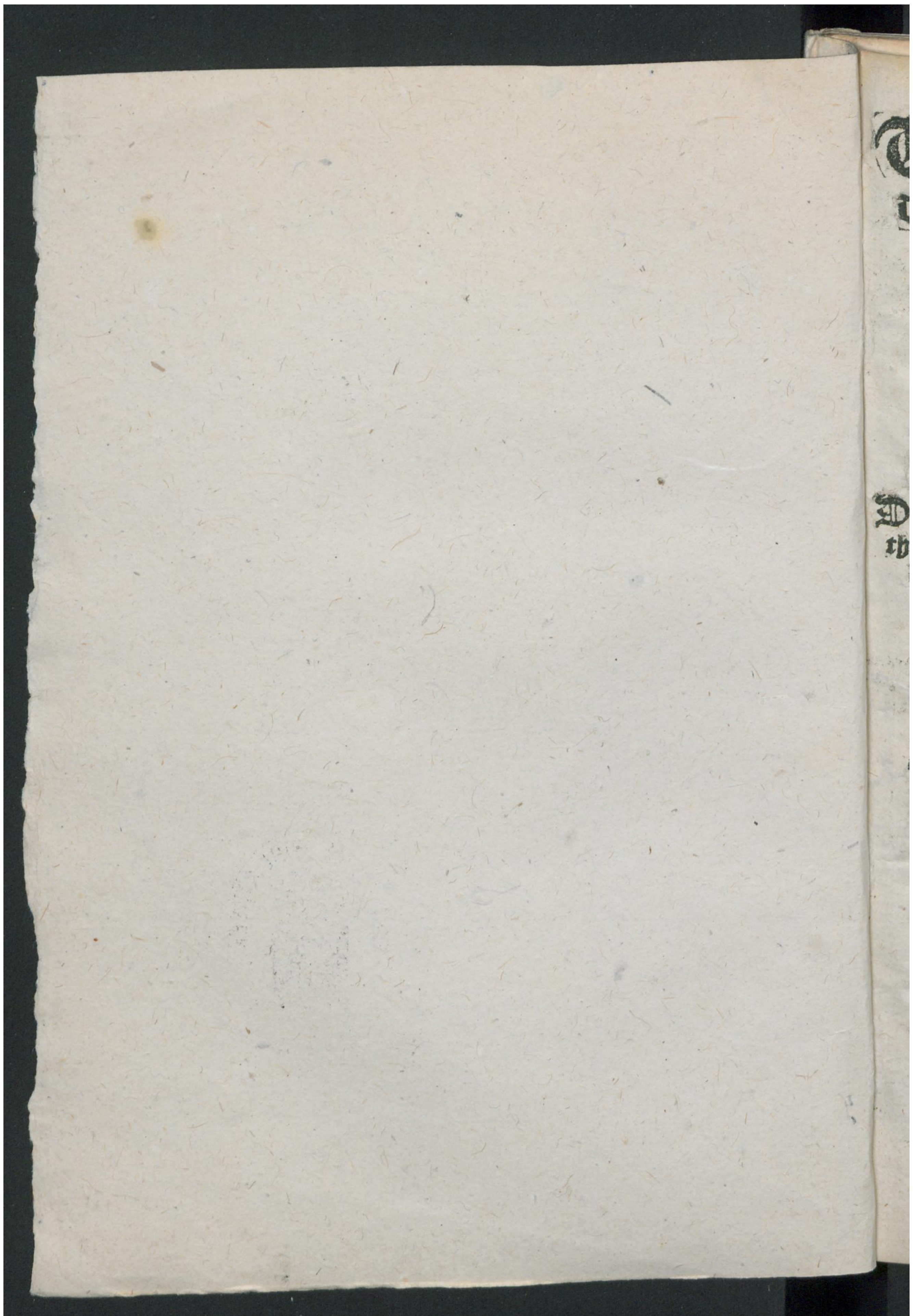

Tsamenspreeckinghe van dry Persoonen/ over het rigireus Placcaet van Groeninghen/ ghekondight den 7. September oude styl. Anno zestithien-hondert ende een.

Hollander.
Embder.
Ghereformeerdt.

Door welcke tsamensprekinge naecktelijc verthoont wort/ dat die van Groeningen door't zelfde soecken nieuwe conscientyi-dwangh in te voeren/ tot onderdruckinge ende verdrijvinge van vele Vrome/ tot beroovinghe des dueren ghekochten Landts Vryheden/ ende beroovinghe des Landts middelen.

Proverb. 12. 6.
Salomon seydt: Der godloosen woorden richten bloedt vergieten aen, der rechtveerdigen mondo verlostse.

Ghedruckt in't Jaer ons Heeren, M. vjC. I,

TYPVS ANIMÆ POENITENTIS.

Vulneratus sum propter te, et fecisti mala et potuisti.

Hæc fecisti mihi et tacui et patiens fui.

Peccatum Mortale

Heu Heu Dñe mi, ut quid peccaui?

Cognitio Dei

memento unde excideris et prima opera fac.

seminasti dolores et tormenta tibi uide ne metas ea.

Laui te aqua, unxi te oleo, ornaui te auro et argento, uestita es bysso et Polymito, et multis coloribus et fornicata es a me? væ, væ tibi? quis audiuit unquam talia horribilia? Ezechiel. 16.

C. de Mallery fecit.

TOT DEN LESER.

SEer beminde Leser, alzoo my over ettelijcke daghen ter handt besteldt is een copie van't rigireus Placcaet tot Groninghen, den 7. Septemb. oude stijl, met klockeslach ghekondight: Ende de Copie van't zelfde ettelijcke daghen aen het Stadts-huys aengeslagen is. Welcke copie soo hier ende daer, als yet byzonders in verscheyden Provintien ende Steden, d'eene den anderen toeghezonden heeft, waer door dezelfde wijdt ende breedt verspreyt zijn: Ende ooc by zommighe partydighe naem-draghende Ghereformeerde, als prijselijc verdediget wort; Ia de Groeningher Magistraten boven alle andere Godtvreesende onpartydighe tzelve durven roemen ende prijsen, als die haer opgeleyde ampt in desen deele beter als d'andere zijn betrachtende: Ende hier beneffens ons ooc wel bewist is, dat hier in onse gheunieerde Provintien veel partydighe Predicanten zijn, dewelcke dese ofte dierghelijcke manieren van Placcaten zeer wel zijn behaghende: Ende volghens dien, by zommighe Magistraten mochten haer voorgheven in desen deele soecken door het Groeningher exempel te bekrachtighen, om deselfde tot navolghinghe te verwecken (het welcke als dan zoude strecken tot verdrijvinghe van vele vrome, ende beroovinge des Landts duer-ghekochte Vryheden, tot verstooringhe des landts middelen) Zoo ist, dat niet alleen ic, maer ooc beneffens my vele vreedzame inghezetene deser onser Provintien (die de gouden vryheydt deser Landen zijn lievende, ende volghens, Godt daghelijcx daer voor zijn danckende, ende beneffens om den geluckigen voortganc, onder 'tbeleydt van syn Pr. Exellentie ende de Heeren Staten zijn biddende) niet alleen over het zelfde als een onverwachten (nochtans wel langhe ghedreyghden) donderslach zijn verwonderende, maer daer beneffens ons ooc van herten bedroevende, dat die eertijdts, ja noch in korten tijdt hebben moeten vluchten in verscheyden Provintien ende Steden om haer ghemoedts vryheyt te beleven, ende doen daer door experientie ende bevindinghe met ons gheoordeelt hebben, dat de verdrijvinghe om der conscientie, een ongherechtigh werc was: Ende nu van Godt den tijdt der ghenaden hebbende, dat sy niet alleen in haer Vaderlandt eñ Vaders stadt harer conscientie vryheyt moghen beleven, maer daer en boven haer excercitien van haer Religie inde openbare Kercke, ende in plaetse die haer verdreven, na haer ghelieven moghen oeffenen; Nu alreede (zegghe ic) haer teghen Godt zoo ondancbaer stellen, mits nu zelve doende, het ghene sy in een ander eertijts veroordeelden ende verdoemden: welckes strijdigh is teghens alle Godlijcke ende natuerlijcke wetten.

Nu dit zelfde cortelijc, als voren verhaelt, aenmerckende, hebbe ic door verzoec ende begheerte van zommige vreed-lievende menschen dit stucxken in een diologische ofte tzamen-spraecsche wijse van dry Persoonen, teghen't Placcaet voorsz. tot uwen besten aen den dagh ghegheven: welcke persoonen als Hollander ende Embder ic aenghenomen hebbe, om daer door verstaen te gevē, niet alleen my ende velē vreed-lievende menschen haer ghevoelen teghens alzulcke tyrannische Placcaten ende Wetten, maer daer beneffens ende voor al het ghetuycheniſſe der heyligher Schrift, mits het ghevoelen der Heeren Staten, ende het zeggen vanden zeer gheleerden, ende wel verstandigen Annoteerder der Ceulsche vredehandelinghe: mits ooc der loffelijcke ende wijt-beroemde Stadt Leyden, als die de Vryheyt met haer bloedt voorgestaen hebben, ende door bevindinghe zeer wel hier van spreken. Desghelijcx wordt ooc vanden Ghereformeerden hier by ghebraght, zommige Sententien der partydiger Predicanten, als Iohannes Seu, ende meer andere, die meer Cains als Abels aerdt in hare schriften zijn toonende. Alzoo dat in dit volghende ghesprec naeſtelijc ghethoont wort, dat den Teneur des voorsz. Placcaets, strijt teghens de heylighe Schrift, teghens het ghevoelen der Heeren Staten, ende alle Goddelijcke ende menschelijcke wetten: In somma, tis wederomme een ghezochte oprechte der oude ghehaette Spaensche Inquisitie, tot verstroyinghe des Landts vrede, tot beroovinghe des Lants middelen; ende eyndelijcke verweckinghe vanden toorn des Heeren, waer door de Landen zouden ghebracht worden onder de slavernie der bloedtdorstighe Spaenjaerden, ghelijc de onpartydighe Leser in't navolghende zal konnen breeder sporen: Bidde daerom alle Lief-hebbers onses Vaderlants vryheyt, desen mynen arbeyt, die geringe (nochtans tot haren besten ghedaen) is, in danc te willen ontfanghen. Ende hadde wel ghehoopt dat yemandt van dezelfde, die van Godt meerder begaeft zijn, dusdanigen ofte dier-ghelijcken voor den dagh ghebroght hadde, waer door dit selfde achter ghebleven zoude hebben: Ghelijc dit zelfde aldus gedaen zijnde, een wijle tijts door zulcken hope opghehouden is, dan ten lesten door zommigher goeder vrienden begheerte uyt-ghegheven. Vale.

Tzamen-sprekinghe van dry Persoonen over het regireus Placcaet tot Groeninghen ghekondight den 7, Septemb, oude styl: Anno 1601,

Hollander.

MYn zeer beminde Vriendt/ ic heete u-l. van herten hier in Hollandt wellekom/ ende my is lief dat ic u-lieden na den lichame in dusdanighe goede ghestalte vinde,

Embder.

Des is my oock van uwe Persoon wederomme: Ende verblijde my van herten dat ic u-l. dus haestigh vinde/ alzoo ic niet wel uwe woonplaetse en wiste/ te meer/ alzoo my int herwaerts komen yet zonders ghemoet is/ verlanghende 'tzelfde u-l. kondigh te maken,

Hollander.

Wel/ eer wy verder in eenige redenen ons begeven/ zo moet ic u vraghen oft ghy oock ontfanghen hebt die Boecxkens hier lest uytghegaen/ van een Katelwachts ẽ Toren-wachters waerschouwinghe voor de poppen ende heymelijcke vyeren gheleydt ẽ ghestropt van eenen nieuwen Stokebrandt onder de Ghereformeerde/ genaemt Joannes Seu/ Predicant tot Middelburgh: zijn die oock myn vriendt te handen ghekomen?

Embder.

Ic hebse zeer wel ontfanghen/ ende ic dancke u-l, seer voor die vrientschap my daer door geschiet/ ẽ soo zeer ic my door't lesen vanden Predicant zijn Boec bedroeft hadde/ alzoo verblijde ic my wederomme/ ziende de ghetrouwe Wachters die nacht ẽ dagh neerstigh acht slaen op zulcke periculoose brantstokers/ die't oude Spaensche vyer met een Geneefsche blaesbalc wederomme zoecken op te blasen/ ghelijc ic nu (Godt betert) in't reysen van Embden door Groeninghen wel vernomen hebbe/ welckẽ brant/ soose na haren wil opgaen mach/ het Spaensche Madrilsche vyer niet onghelijc worden en zal,

Hollander.

Wel/ wat is doch dat u tot Groeningen bejeghent is/ wy en hebben hier nerghens af ghehoort,

Embder.

Het is ghebeurt dat ic op den 7. Septemb. ouden stijl/ tot Groeninghen zijnde/ hoorde de Stadts-klocke luyden om Publicatie te doen/ twelcke ic tijdt hebbende/ gingh hooren: Welcke Placcaets ghelupt my alzulcken onverwachten donderslach dochte/ dat by aldien ic de Stadt niet ghekent hadde/ ghemeent zoude hebben ofte ic hadde tot Brussel gheweest,

Hollander.

Wel wilt ons doch verhalen/ wat is den inhoudt daer van?

Embder.

Dat wil ic zeer gheerne doen/ om dat ic u-l. de zekerheyt zoude mo-

ghen kondigh maken/ zal de Copie van't Placcaet lesen/ de welcke ic hier by my hebbe.

Hollander.

My dunct best te wesen/ dat ghy met my te huys gaet/ zoo mogen wy met opmerckinghe lesende/ malkanderen daer van spreken.

Embder.

Dat dunct my ooc raedtzaem.

Hollander.

Maer hoe zijt ghy doch aen de Copie ghekomen?

Embder.

Ic hebse van een goet vriendt bekomen/ ende daer is voorwaer geen kleyne droefheyt by vele menschen: Ja by de ghene die midden onder de Pauselijcke Regieringhe in goeden vrede ghezeten hebben/ ende van de Papisten ghedultet zijn/ zegghen/ zulcx noyt daer in't werc ghestelt te wesen: vreesen daerom dat het Geneefsche felder bijten zal (aldaer 7. Jaer oudt zijnde) als opt het Roomsche (zoo veel 100. Jaren oudt zijnde) ghedaen heeft.

Hollander.

Wel ic verlanghe om dit doch te hooren: Want die van Groeningen heeftmen altijt hooren prijsen/ Papist zijnde/ van hare groote civilite: Ja dat sy tot haerder lof noyt menschen bloedt / om 'tstuc der Religie vergoten en hebben/ ende wy meynden hier altijts/ dat sy in desen vrijen tijdt/ zoo daer noch eenighe Wolfs aerdt gheschuylt hadde/ gantsch door de Reformatie/ aldaer op-gherecht/ verdwijnen zoude.

Embder.

Ja het zelfde vermoeden was by ons ooc/ daerom ist een groote verwonderinghe / ende zal 'tzelve Placaet u te voren lesen / beghinnende aldus:

PLACCAET.

Borghemeesters ende Raedt laten weten/ alzoomen in gewisse ervaringhe komen/ dat niet alleene vele inder Stadt ende der zelver Jurisdictien/ zich onderstaen teghens het beswaren Tractaet metter stadt/ anno 1594. opgherechtet / andere Religien als de Reformeerde te exerceren en gebruycken/ tot vervalschinge van Godes Woort/ 'tmisbruyc zynder heylighe Sacramenten/ en tot erghernisse en verleydinge van vele menschē/ dan ooc dat vast vele on-ordinge en misbruycken in/ en buyten den Echten-standt / en sunts anders teghens alhier opghe-richtede en ghebruyckelijcke Christelijcke Kercken ordeninge/ in-rijten ende gheypleeght worden: Ende wy ons amps halven plichtigh erkennen/ zulckes alles met ghebeurlijcke straffe te bejeghenen en te weren: Hebben gheordineert ende ghestatueert / Ordineren ende Statueren midts-desen als volght:

Eerstelijc dat alle Exercitien van andere Religien als der Gereformeerde namaels hier verboden zullen zijn: En noch/ zoo wie bevonden wort/ syn huys ofte plaetse den Wederdooperen/ Papisten/ of andere tegens

gens deser stadts Kercken ordeninge tho gestaden/om ghepredigt ofte vergaderinge gehouden te wordē/ zal elc-mael verbeuren 10.daelders.

De Prediger averst als voorsz. zo bevonden zullen worden te prdigē/ zullen ydermael verbeuren thien daelders/ofte veerthien dagen te water eñ broode ghezettet te worden/ eñ ten derden-mael alzo te predigen bevonden/zullen de stadt ende der zelver Jurisdictie verwijset worden.

Ende die in alzulcke Predicatien ofte Vergaderingen bevonden worden/ zullen yeder elc-mael verbeuren twee daelders.

Zo wie bevonden wort yemanden weder te Doopen/ zal verbeuren t'wintigh daelders/ende andermael bevonden te water ende te broode/ ende ghewesen te worden als voorsz. is.

Item onghedoopte kinderen/ zullen gheen erffenisse ontfanghen/ofte ver henen volghende in Stadts boec ghestelt te worden.

Ooc zal niemant tot eenighe Administratie bedieninghe /Publijcke ofte Privatie / noch ooc tot kunschap ofte ghetuyghenisse toeghelaten worden/hy doe dan de solemnelen daer toestaendē Eedt/ alzulcken Eet weygherende/ zullen ghestraft worden als na recht behoort.

Alle die zonder trouwen in Concubynaetschap leven / ende sich niet binnen een maent na der kercken-ordeninghe / inden heylighen Echtstandt begheven/ zullen als Hoereerders / ende na gheleghentheyt der persoonen/ Arbytralijck ghestraft worden.

Item die in bloedtschande / ofte verboden graden contraperen: ofte ooc buyten der ghereformeerde Kercke sich copuleren laten / zullen in vererbinghe de goederen/ ende sunts sich der echtschap niet hebben te erfreuwen/ ofte ghenieten: noch ooc echte kinderen/ het heen en zullen sunts noch na gheleghentheydt / ende noodt des dades ghestraft worden.

In dese voorgeschreven breucken te Apliceren/ de helft den aenbringher/ ende d'ander helft ghelijc andere breucken inder Stadt/ ende der zelver Jurisdictien vervallen.

Aldus ghereſolveert den vijfden September/ om op den toekomenden maendagh metter klocke af ghebubliceert te worden.

'Tghene voorgeschreven aengaende de exercitien van Religien ende metter klocke af ghepubliceert den 7. September 1601. oude stijl.

Burghemeesters.

Tamme Coenders/
Abel Coenders/
Hillebrant Roltam/
Herman Wijffernick/

Raedts-Heeren.

Pieter Cornelisz.
Fredric Cuyter/
Govert Eneels/
Lambert Hoertiens/
Syabbe Broyls/
Reynier Roelofsz.
Egghernic Egghen/
Aelbert Jansz.
Jan Wichterghe
was absent.

It

Hollander.

Ic bekenne/ghy hebt redenen gehadt om u over zulcken wonderlijcke dingen te verwonderen/eñ de ingesetenen aldaer haer van herten te bedroeven/ ja niet alleen zy / maer oock alle andere onpartydighe menschen in dese onse gheunieerde Provintien/sy zijn dan oock ghezinnet in't stuc der Religien/zoomense zoude noemen : ende tis wel te beduchten/dat zoo dese plaghe daer ghelucklgh begonnen zijnde/ ooc anderen wil overkomen/ ofte ten zy dat de Hooghe Heeren Staten/ met behoorlijcke middelen by tijts daer in versien/ die ic hope Godt met wijsheyt zal hoe langher hoe meer begaven/ om zulcke listighe vyer-pijlen (niet onghelijc/ofte sy uyt den Spaenschen koker ghetrocken / ende met de Inquisity-boghe gheschoten werden) tot verderbinghe van des Landts vryheden / tot tyrannie over de conscientien/tot verwoestinge des Landts welvaren: Eñ tot den ganschen ondergangh des Hooghloffelijcken eñ beroemden Naem/der gheunieerde Provincien uyt te blusschen : want anders en zoude dit Placcaet van Groeninghen niet zijn / dan als een brugghe tot den ingangh der Spaensche heerschappie: Van 't welcke ons los te maken/ alreede Godt uyt ghenaden den Hoogh-gheboren Prince van Oraengien (hooghloffelijcker memorie) ende noch tegenwoordigh syn Princelijcke Excellentie/ met vele Edele ende gemeyne Patriotten des Vader-landts verwecket heeft/ dewelcke haer bloedt ghestort hebben/ eñ noch daghelijcx daer voor kloecmoedigh haer leven zijn op-zettende: hope de Almachtighe Godt zalse met syn kloecmoedighe wijsheyt begaven/ om zulcke stokebrandts / verdervers des ghemeynen besten/ te muylbanden / dat sy tot haer bloedtdorstigh voornemen niet en zullen konnen gheraken.

Embder.

Hier toe is noodigh met den ghebede ende beteringhe onses levens tot Godt aen te houden/ op dat wy't door onse ondancbaerheyt zo niet en maken/dat Godt rechtveerdigh met ons handele/ eñ in plaetse van dat hy ons onder hen eerste (wel verstaende het Pausdom) met roeden ghestagen heeft/ onder het t'weede (de Naem dragende Ghereformeerde) met schorpioenen laet slaen/ het welcke altemael aen hem hanget/ die de herten der Overicheyden inde handen heeft / om die te buyghen na syn wel-ghevalle/ tot de lievende kinderen haren besten.

Hollander.

Laet ons nu voortgaen / ende onderzoecken de ondeughdelijckheyt deses Mandaets:ende eer wy daer toe komen/zoo moet ic u vraghen/ofte ghy tot Groeninghen zijnde/daer ooc eenighe Vergaderinghe der Predicanten / ofte hooghe Doctoren vernomen hebt / als onsen Joannem Seu/ ofte diergelijcken / wiens raedt hier mede wel over-een-komt.

Embder.

Ic en kenne hem niet/ noch en weet daer gheen bescheyt af te doen: dan nu ghy daer af zeght/ ic zagh daer d'oude mensch van Embden/of die hier af raedt-ghever ghewe est is/ en weet ic niet.

Hol-

Hollander.

Wel/ wat is dat doch voor een/ ist een Predicant/ of zoo een man by de Ghereformeerde van eenigh aenzien of credyt?

Embder.

My dunct ghy vraeght na den bekenden wegh/ kent ghy hem niet? Hy is den oppersten Predicant tot Embden/ ende die de disputatie tegens Pieter van Ceulen (geprotocolleert in't Jaer ons Heeren 1578.) ghedaen heeft: ende is zulcken man van aenzien/ ende zoo yverich van gheest/ Dat hy den ouden Grave/ verzoeckende (alzoo syn Dochter gestorven/ eñ inde Kercke aldaer begraven zoude worden) de Predic-stoel om syn Hof-prediker (alzoo hy vander Confessie ghezintheyt was) de Lijc-predinghe daer op te moghen doen/ sulcx manlijc ende ernstelijc heeft derven weygheren: Verghezelschapt zijnde met zekere Burgers in grooten ghetal / dewelcke haer sacken ooc zeer wel verzien hadden met S. Stevens gheschut/om/ of de Grave teghens hem opghestaen hadde/ sy dan ghetoont zouden hebben haren Godtlijcken yver tot haren Ziel-zorgher. Hy is ooc die binnen Groeninghen de eerste Ghereformeerde Predicatie ghedaen heeft/ eñ voorwaer/aldaer wel behoort gheacht te wesen/als die zorghe draecht voor den voortganc synder geplantte leere.

Hollander.

Wel vrient / ic weet nu wel wie ghy meent/ maer ic achte ghy ghedoolt hebt int noemen van syn naem/ want ghy zeght oude mensch/ hy heet Menso.

Embder.

Ghy hebt wel ghelijc/maer sulcke wercken hier voren verhaelt/ moghen met recht met den nieuwen mensche toe gheschreven worden/ dewelcke een ander doet/ het gene hy niet wilde hem gedaen worde/maer den ouden mensche.

Hollander.

Hola/ daer worde ic gheroepen / daer is een vande ghereformeerde die my wil spreken/ ic moet gaen zien wat hy wil. Vriendt ic heete u tot mynen huyse wellekom.

Ghereformeerde.

Ic dancke u/ d'oorzaec van myn komste alhier is/dat ic verstaen hebbe/hoe ghy een vriendt ghekreghen hebt van Embden / die door Groeninghen reysende / het nieuwe Mandaet den 7. December met Klockeslach heeft hooren Publiceren/ ende dat hy ooc een Coppe mede gebrocht heeft / die ic (zoot hem beliefde) wel eens zoude willen hooren lesen.

Hollander.

Dat zal hy gheerne doen/gaet met my boven op myn Cantoor/daer is hy nu tegenwoordigh/ende ghy komt recht van passe/al ofte het gewet ware/want wy zijn met ons beyden daer van sprekende.

Ziet/ hier bringhe ic noch den derden/ die aen my komt verzoecken/ ofte ghy hem de Coppe des Mandaets van Groeninghen eens wilde te voren lesen.

Embder.

Hy moet wellekom wesen/ ic zalt hem gaen lesen.

Hollander.

Wel/ daer hebt ghy't ghehoort: hoe behaeght u dat?

Ghereformeerde.

Het behaeght my zeer wel / want het ampt der Overheydt is haer van Gode opgheleyt/ om niet alleen zorghe te draghen voor de tweede Tafel des Wets/ maer oock principalijcken eñ voornemelijc voor de eerste/ de welcke den gantschen Godts-dienst in haer is begrijpende/ niet dat ic zegghen wil/ dat sy macht hebben yet inden Godts-dienst te gebieden/ ofte verbieden/ maer alleen die te beschermen ende te vorderen/ datse eendrachtigh onder haren onderdanen eenen gheluckighen voortgangh mach hebben/ het welcke niet ghevoegelijcken gheschieden kan/ ten zy dat alle valsche Godts-diensten van haer/ door haer ontfangen macht/ gheweert worden ghelijc die van Groeninghen in dit voor-gelesen Mandaet/ oock ghetrouwelijc begheinnen te doen.

Hollander.

Dit Liedeken en hebt ghy alzoo niet ghezonghen / schuylende onder de tyrannije des Pausdoms : Maer ghy zonght te dier tijdt met ons veel een ander Liedeken / welc oock goet ende waerachtigh is / eenen stercken eñ vasten gront hebbende in des Heeren uytghedructen woorde.

Ghereformeerde.

Wat Liedekens zouden wy ghezongen hebben/ dan die ghene die wy noch daghelijcx zinghen / te weten/ de gheestelijcke Psalmen des Koninclijcken Prophete Davids?

Embder.

Het schijnt Broeder dat ghy met ons spottet: Ghy verstaet zeer wel dat onse vriendt van zoodanige Liedekens niet en spreect : Welcke liedekens/ als sy metten zelven oft uyt den zelven gheest ghezongen werden/ door den welcken David ende andere mannen Godts dezelve ghemaect ende gezongen hebben/ Godt almachtigh zonder eenigen twijffel zeer weert ende aenghenaem zijn: Maer zoo sy alleene metten monde ende lippen ghezonghen worden/ voor hem een grouwel zijn: niet de liedekens in hun zelfs/ dan de hypocrijten ende godloosen/ die den Name Godes misbruycken/ ende te vergheefs in haren mont nemen. Onse vriendt (zoo ghy zelve wel mercken kondt) wil dit zegghen/ dat ghy luyden/ die ghereformeerde/ zoo wel als diemen Martinisten noemt te zijn/ schuylende onder 'tkruys eñ tyrannije des Pausdoms eñ Spaensche Inquisitie/ vant zelve ghevoelen ghe weest zijt/ waer in wy luyden op desen huydighen dach persevereren ende blijven/ als namelijc / datmen na Christi onses Heeren/ ende alleen eenigen Meesters leere ende bevel/ den Keyser (dat is der Overheyt die gebiedt over ons heeft) gheven zal wat des Keysers is / ende der Overheyt toekomt (welckes na de leere Pauli is/ schattinghe/tol/vreese ende eere Rom. 13.) eñ Godt zalmen gheven wat hem toekomt/ te weten/ den gheheelen inwendigen mensche/ het herte ende ghemoedt des Menschen/ over het welc Godt

alleen

alleen het ghebiedt ende regeringhe heeft. Welcx Stephanus gewesen Koningh van Polen noch Papist zijnde/zeer wel verstaen heeft / ende daerom gheensins over den inwendigen mensche (de conscientie) en begheerde heerschappy te hebben: Ende Galko een Heyden zijnde/beter verstont/als nu ter tijdt verstaen de ghene / die haer voor de beste ende verstandichste Christenen durven uytgheven. Want als de Joden eendrachtelijc teghen Paulum opstonden / ende hem voor den rechterstoel brachten/ zegghende/dese raedt den mensche Godt te dienen teghen de Wet. Zeyde Gallio de Rechter tot den Joden: Waer daer eenich onghelijc ofte quade feyten ghedaen/ o Joden / zoo waret doch reden dat ic u hoorde: maer indien daer twist is van uwe reden/ ofte name/ ofte Wet/ zoo ziet ghy zelfs toe: want ic wil daer over gheen Rechter zijn. Ende hy dreefse wegh van den Rechter-stoel/Actor. 18, 12. Pilatus en zoude ooc Jesum gheensins gekruyst hebben/ om syn Leer/verstant ende gheboelen/ hoe zeer hy ooc vanden Oudtsten des Volcx / van den Priesteren/ Hooge-priesteren/ ende tghemeene volc beschuldicht wert/ als een valsch Leeraer/verboerder ende verleyder des volcx/ ja als een Godes lasteraer: Maer alsse ten laetsten hem beschuldigden als eenen die hem zelfs hadde opghe worpen als eenen Koningh / ende daerom in dat stuc den Keyser weder-sprekende was: Zoo heeft hy hem als eenen oproermaker totter doodt veroordeelt/Joan, 19, 12.

Ghereformeerde.

Ghy stelt ons hier (goede vriendt) voor ooghen exempelen van Magistraten/ dewelcke zommighe Papist / de andere Heydenen gheweest zijn. Wat gaen ons doch zoodanighe exempelen aen? Ghy zoudet ons voorstellen exempelen van Christelijcke Overheden.

Hollander.

Het is een ghemeen zegghen by de Gheleerde/ luydende aldus: Qui bene distinguit, bene docet. Welc te zegghen is: dat de ghene die wel onderscheydet/ ooc wel leeret. Het schijnt dat ghy-lieden/ ofte ymmers uwe voorstanders ende Leeraers niet wel onderscheydet / daerom syluyden ooc niet wel konnen leeren: Of tzelve nu ghschiedt uyt onverstandt/ofte uyt het al te vast betrouwen van haer luyden Scribenten/ datse zelfs de zake verder na-dencken/dat laet ic synen wegh gaen: Altoos ist zeker dat ghy-luyden eñ uwe Leeraers niet recht onderscheyt het ampt des Magistraets/ van die persoon/ dewelcke het zelve ampt bedienet: Want ghy maect onderscheyt tusschen eene Christelijcke Overheyt/ ende Heydensche ofte Paepistische Overheyt/ dewelcke doch gantsch gheenen grondt en heeft in Godts Woort/noch in natuerlijcke reden/ hebbende haren grondt in Godts woordt. Dit en hebben noch Christus noch syne Apostelen noyt ghedaen. Paulus zeyt wel uytdruckelijc/ datter gheen macht en is/ dan van Godt: ende die machten zijn/ die zijn (zeydt hy) van Godt verordineert. Wie dan de machten wederstaet/die wederstaet de ordeninghe Godes: Ende diese wederstaen/ die zullen haer oordeel teghen hen-zelven nemen/Rom. 13. Die heylige Goddelijcke Schriftuer wijset ons op het Godlijcke ampt / ende wil

dat wy den zelven gehoorzaem zijn zullen: Maer wijset ons niet op de persoon/dewelcke het ampt bedient. Want die persoonen/ dewelcke te dien tyden het ampt des Overheyts bedienden/ waren voorwaer geen Christenen: Wie ic achte ghy zelfs gheern van herten zult bekennen/ doet ghy niet?

Ghereformeerde.

Ic en zoude anders niet weten te zegghen met waerheyt / of alle de ghene/die welcke te dier tijt tot Roomen het ampt des Overheyts bedienden/ Romeynen/ dat is/ Heydenen gheweest zijn.

Hollander.

De Keyser Augustus/onder welcken Christus gheboren werdt: den welcken ooc Joseph ende Maria ghehoorzaem waren/ ende op syn bevel met moeyte ende arbeyt tot Bethlehem quamen: was dezelve Keyser een Christen oft niet?

Ghereformeerde.

Hy en konde gheen Christen zijn/want men ter zelver tijt van Christo ofte den Christenen niet en wiste te zegghen.

Hollander.

De Keyser van welcken Christus zeyt: gheeft hem wat hem toebehoort: eñ de Keyser aen welcx Rechter-stoel Paulus appelleert /Actorum 25.11. waren deselve met hare stadt-houders/dewelcke de Keyser te Jerusalem/ tot Cezarien ende elders hadde/ als Claudius/Lisias/Felix/Festus/de Koningh Agrippa/waren dezelve (zegge ic) Christenen oft niet?

Ghereformeerde.

Gheensins.

Hollander.

Wel-aen/ ghy bekent (welc wy ooc gheerne met u bekennen) dat die voornoemde gheen Christenen gheweest en zijn: Wy nement ooc alzoo dat syluyden gheheel gheen kennisse Godes ghehadt en hebben/ ja dat sy/ ende elc een van hun-lieden/ lidtmaten des duyvels zouden gheweest zijn (welc ons nochtans / ja niemandt des wereldts staet te oordeelen/ dan God alleene:) Is daerom niet evenwel het ampt des Overheyts Godlijc/ ende volghens dien/ Christelijc? Want wat Godlijc is/ dat is Christelijc/ ende wat Christlijc is/dat is Godlijc: Waer uyt noodtzakelijc volghen moet/ dat syluyden / zoo wel als alle de ghene die het ampt der Overheydt van beghin des Wereldts aen bedient hebben: noch bedienen/ende tottet eynde des werelts bedienen zullen/een Godlijc ende Christelijc ampt bedient hebben/ bedienen/ ende bedienen zullen / niet teghenstaende wat syluyden (zoo veel henluyden persoonen/ gheloove/religie/etc. aengaet) voor menschen gheweest zijn: Waerom alzoo-danige met recht ende waerheyt/int respect van haer ampt/ een Godlijcke ende Christelijcke Overheyt mach ghenaemt werden: Ghelijc de Schriftuer totten Hebreen ooc vanden waren Echten-staet zeyt: Het houwelijc (zeyt hy) is by allen (merct dat wel/ dat hy zeyt by allen/ zonder uytnemen van persoonen)eerlijc/ ende een onbevlect bedde:

maer

maer de hoerreerders eñ overspeelders zal Godt oordeelen/ Heb. 13. 4. Is nu het houwelijc by alle menschē/ die inden houwlijcken staet levē/ eerlijc ende een onbevlect bedde? zoo ist by den ongheloovighen zoo wel eerlijc/ als by den gheloovighen: Want het ongheloove der ongheloovighen (zoo Paulus zeyt/ Rom. 3. 3. en mach Godes gheloove/ gaven/ goederen ende Goddelijcke ordinantie) niet te niet doen. Ghezontheyt des lichaems/ tijtlijcke goederen/ zijn gaven Gods/ ende blyven gaven Godes: ja de Sonne/ Mane/ Sterren/ de Zee ende wat daer in is/ het gheheele Aerdtrijc ende wat daer in is/ zijn heerlijcke gaben Godes/ zoo wel den ongheloovighen als den gheloovighen: Ja de goddeloosheyt der ongheloovighen ende godtloosen/ en konnen de Ordinantien ende gaven Godes niet te niet doen. Misbruycken konnen sy de ordinantien ende gaven Godes: maer door haer misbruyc en mogense niet te niet doen/ het ghene dat goet ende Goddelijc is. Waer uyt dan volghen moet/ datter gheen onderschept te maken is/ tusschen het Godlijc ampt der Overheyt/ bedient werdende van ongheloovighe/ ja godloose Persoonen/ ende tzelve ampt bedient werdende van gheloovighe ende godzalighe persoonen: Want het ampt is eñ blijft een Godlijc ampt. Misbruyct kan het werden (zoo ghezeyt is) ende onder het decsel vant zelve Godlijc ampt kan tyrannij ghebruyct worden: Ghelijcmen onder den naem ende decsel van goede waer/ valsche waer kan verkoopen/ ende onder het decsel van goede Leer/ valsche Leer den eenvoudighen kan voordragen/ ghelijc of het de rechte waerachtighe Leer waer/ eñ de Menschen onderstaen wijs te maken: Niet teghenstaende dit/ blijft goede waer goet/ ende de rechte Leer/ blijft de rechte Leer.

Ghereformeerde.

Dat is de waerheyt.

Hollander.

Dewijl dese dan gheen Christenen gheweest en zijn/ ende niet teghenstaende dit/ de H. Gheest door den mondt Pauli ernstelijc ghebiedt/ datmen haerluyden ghehoorzaem ende onderdanigh zijn zoude/ niet alleen om de straffe te vermijden/ maer ooc om de conscientie wille: Moet nootzakelijc volghen/ dat hy niet de persoon/ maer het ampt gherespecteert wil hebben.

Ghereformeerde.

Ic en kan tzelve na myn kleyn verstandt niet wederspreken.

Hollander.

Zoo nu het ampt des Magistraets hem streckende waer tot dwangh van de conscientie/ zoude Paulus zonder twijffel niet gheboden hebben haerluyden ghehoorzaem te zijn/ om de conscientie wille? Want om de conscientie wille te doen/ tghene dat teghens de conscientie strijdet/ dat en mach gheensins bestaen.

Ghereformeerde.

Ic laet u 'tzelve gheerne toe: want ic en hebber niet teghens.

Hollander.

Eñ zo het ampt des Magistraets hem streckende was tot dwangh

vande conscientie / zouden zonder twijffel de Romeynen te dier tijdt heerschappie hebbende over 'tgheheel Jodische landt/de Joden/zo wel als de Christenen/ ghedwonghen hebben/tot haerluyden Godtsdienst/ den welcken syluyden zonder twijffel voor den besten / ende hooghsten Godes dienst hebbenghehouden?

Ghereformeerde.

Dat is ghelooflijc.

Hollander.

Maer/ waer in is dan de prijs ende straffe gheleghen? ende wat zijn het voor goede ofte quade wercken/ daer van Paulus zeyt: De Oversten en zijn niet te vreesen den ghenen die goets doen / maer die quaet doen?

Wildy de macht niet vreesen zoo doet goet / ende ghy zult prijs van haer hebben: want het is Godes dienaersse/dy tot goet (zeyt Paulus) Maer is dat ghy doet tghene dat quaedt is/ zoo vreestse / want sy draghen het sweerdt niet te vergheefs: Dan sy is Godes dinaersse/ een wreecster tot straffe / den ghenen die quaedt doet. Daerom moetmen onderdanigh zijn/niet alleenlijc om der straffe/maer oock om der conscientie/ Rom. 13.1.

Kan nu dit goet ende quaet doen / daer van prijs oft straffe hebben/ nae 't zegghen Pauli ergens anders in gheleghen zijn dan in de Politie ende regeringhe der onderzaten/ om met malkanderen in stilheyt/ rust ende vrede te leven?

Ghereformeerde.

Maer/ Waer blijft de Religion?

Hollander.

Als Paulus Rom. 7.12. aldus seydt: is dat eenigh Broeder die een ongheloovigh Wijf heeft/ende de zelve te vreden is met hem te wonen: dat hyse niet en verlate: Ende een Wijf die een ongheloovigh Man heeft/ ende hy te vreden is met haer te woonen/ datse hem niet en verlate: Waer blijft hier de Religion?

Embder.

Mach een gheloovigh Man een ongheloovige Vrouwe alle nacht in synen arm/ ofte in syn Bedde ligghende hebben / daghelijcx met haer etende ende drinckende / op ende af gaen/ Kinderen by haer tuyghen / ende niet verlaten om haers ongheloofs wille/ by zo verre sy (de vrouwe) wel begheert by hem (haren Man/ een ander Religion ende gheloove hebbende/ als sy heeft) te woonen? Waerom zoude dan een Overheyt/ die voor haer persoone een Christen en gheloovigh is / niet by haer / in haren Lande/ Stadt/ Vlecke ofte Dorp / dulden ende lijden Onderzaten die van hunluyden/ der Overheyt en ghemeene Burgers/ Religien ofte ghelooue niet en zijn / als sy anders in aller onderdanigheyt/ na uutwijsinghe van de Politijcsche regeringhe (ghevende schattinghe/tolle/vreese ende eere) met henluyden (der Overheyt) ende mede In-woonderen der stadt ofte plaetsen begeeren te wonen/ hun oock naburlijc ende burgherlijc begheeren te draghen?

Ghe-

Ghereformeerde.

Tis wel alzoo: Maer als ſyluyden haer ongheloove ende onverſtant by haer zelfs hielden ende verſweghen: Maer het is openbaer/dat ſyluyden ongheloovich zijnde, oock gheern tzelve haer ongheloovich ghevoelen in alle andere menſchen zouden willen planten.

Embder.

Ic dachte dat een ongheloovich Man/ ofte ongheloovighe Vrouwe/ tzelve oock zouden doen willen: Want elc Aep meent dat haer jonge een Pauw is/ ende elc meent dat ſyn gheloove/ opinie/ ende ghevoelen het beſte is: Maer Paulus en ſtelt daer in gheen mate ofte reghel/zeggende/ by-zoo-verre die ongheloovighe Man ofte Vrouwe haer ongeloove ofte valſche opinie by haer zelfs wil houden ende de zelve niemandt ontdecken ofte openbaren: Maer ſlecht zeyt hy/ als het haer believet met hem: ofte hem (den ongheloovigen) believet met haer te wonen/ zoo en zullen ſy niet ſcheyden. Zeyt oock reden waerom: Wat weet ghy Vrou/ofte ghy uwen Man mocht zaligh maken: Of wat weet ghy Man/oft ghy u Wijf zult zaligh maken/ dat is/ tot beteren verſtande opinie/ghevoelen ende gheloove bringhen.

Ghereformeerde.

Maer Paulus en zeyt niet dat een gheloovigh man eñ ongheloovige Vrouwe/ ofte een gheloovighe Vrouwe een ongeloovige man en mach nemen: maer hebbende/ en zal die gheloovighe den ongheloovighen niet verlaten/ by zoo verre dezelve begheert te blijven. Al iſt dan dat een gheloovigh Magiſtraet/ met reden niet en zoude moghen verdrijven Onderzaten/ in haren lande/ ſtadt ofte plaetſe gheboren ende opghetoghen zijnde/ zoo verre ſy vroom ende burgherlijc hen houden eñ draghen: zoo en zoudenſe nochtans gheen ongheloovighen/zijnde van anderen ghevoelen als ſy zelfs zijn/ niet moghen opnemen/ beſchutten ende beſchermen: Want een weynich zuerdeeſſems/ verzuert den gheheelen deeſſem/zoo de zelve Paulus oock zeyt.

Hollander.

Of dat alzoo zoude te verſtaen zijn/gelijc ghy 'tzelve hier duydet/ dat laet ic hier ſynen wegh gaen: Want myn voornemen hier niet en is alles te verantwoorden: Blijvende dan by onſen propooſte. Ghenomen dan/ dat tzelve alzoo zoude mogen gheduydet werden/ zo ghy het duydet: Waer is dit by den Catholijcken alzo ghedaen gheweeſt? hebbenſe ons haer inghezeten ende gheboren mede-burghers van jonckheyt op in de Religie onſer ouderen opghetoghen zijnde/ ons ſtil ende burgherlijc draghende/ wel willen lijden? Hebbenſe ons niet uyt ons Vaderlande ende welvaert verdreven? Dat is waerachtich. Maer kont ghy 'tzelve prijſen?

Ghereformeerde.

Gheenſins.

Hollander.

Kont ghy prijſen 'tghene onlanghs tot Keulen gheſchiedt is/ waer van de Morghen-wecker ſpreect.

Ghe-

Ghereformeerde.

Hoe zoude ic tzelve prÿsen konnen?

Hollander.

Hoe kont ghy dan prÿsen het Placcaet van Groeninghen ghepubliceert/ welc het minste gaet/ over die nu eerst daer zÿn komen woonen/ maer meest over de ingheзeten ende ingheboren burghers/ die by der voorgaende Overheyt/ zonder eenige swarigheyt/ ghelt-boete/ of dierghelÿcken ghedult zÿn gheweest/ ende nu eerst van u-luyden Ghereformeerde grootelÿcx belast ende beswaert worden: Doch dit over gheslaghen/ ende om de zake verder te verstaen. Wat kan een Magistraet/ die voor haer persoon ongeloovigh is/ verstaen wat in de waerheyt voor Godt goet ofte quaet is? Prÿslÿc oft onprÿslÿc is? Der straffe oft des roems waerdigh is? Dan alleen zoo veel de Policÿe en burgherlÿcke regeringhe: Ondancbaerheyt ende ghehoorzaemheyt tegens haerluyden wettelÿcke Magistraet aengaet? Hoe konden de Romeynen Christum na de Letter niet kennende/ de Christenen prÿsen in 'tghene dat sylupden van Christo hielden ende verstonden? Oft hoe konden sy draghen de Joden in tghene/ dat syluyden van Godt ende de schriften Moyses hielden ende gheloofden? Zonder twÿffel/ en hebben syluyden aen hun niet gheprezen/ dan haren uytterlÿcken handel ende wandel/ waer in sy hun als vrome Onderzaten ghedragen hebben: Straffende ende uytroepende de ghene/ die muyterÿe aenrechten tegens hare wettelÿcke Overheyt/ ghelÿc ghedaen hebben Thendas ende Judas Galileus/ dewelcke met allen haren aenhangh deerlÿc verslaghen en uytgheroept zÿn gheweest/ Acto. 5.36/37.

Ghereformeerde.

Maer alsnu de persoon/ dewelcke het ampt des Magistraets bedienet/ zelfs een recht Christ-gheloovich mensch is/ gelÿc nu zÿn de Magistraten in de Ghereformeerde Landen/ Steden ende Plaetsen/ zouden dezelve niet goede Christelÿcke wetten moghen maken? En zouden de Onderdaten niet schuldigh zÿn dezelve te onderhouden?

Embder.

Hola goede vrient/ dat is al wat veel ghezeyt/ ghelÿc nu zÿn de Magistraten inde Ghereformeerde Landen/ het zoude schÿnen als of onse ghenadighen Heere Grave van Embden/ de Keurvorst van Brandenborgh/ de Keurvorst van Sacxen/ de Paltzgrave Keurvorst/ ende andere zeer veel Vorsten/ Graven/ Overheden/ ende treffelÿcke Rÿcx-steden gheene Christenen zÿn zouden: Voorwaer dat is al wat te veel en te partÿdich ghesproken/ ja het is openbaer uyt verscheyden schriften/ die Calvinus zelfs/ Beza/ Petrus Martyr/ Bucerus/ Bullingerus/ Swinglius/ Rodolphus Gualterus/ ende andere Calvinisch oft Swinglisch ghezint zÿnde/ aen zoodanige Keurvorsten/ Graven Rÿcx-steden der Ausburghscher Confession toe-ghedaen zÿn/ gheschreven hebben: dat syluyden zoodanighe Overheden voor Christelÿcke Overheden bekennen: Maer zoudt ghy daerom haerluyden Kercken-ordeninge aennemen? Haerluyden ghebruyc ende ghevoelen vant Nachtmael/ Doop-

sel

sel ende diergheliicke aennemen ende onderhouden / wonende in hare Landen/ Steden oft Dorpen?

Ghereformeerde.

Gheensins.

Embder.

Waerom niet?

Ghereformeerde.

Overmidts sy strijdende zijn teghens myn conscientie.

Embder.

Zoo en wilt ghy dan in uwe conscientie niet zijn ghedwonghen?

Ghereformeerde.

Gheensins.

Embder.

Waerom wilt ghylupden dan andere goede lupden dwingen in haer conscientie/ om te doen ende te onderhouden/ dat teghens hare conscientie strijdende is? Ende boven al verwondert my zeer dat ghy van trouwen zeght in uwe kercken/ eñ van uwe kercken-dienaren: Waer hebt ghylupden doch daer van bevel ofte exempel der Schriftueren/ zoo wel des ouden als des nieuwen Testaments? Hebt ghy opt ghelesen dat de Propheten/ ofte de Priesteren des ouden Testaments/ Christus of de Apostelen des nieuwen Testaments / der lupden Echten-staet inde Tempelen ofte kercken/ voor alle man teghenwoordigh zijnde/ bevestight hebben? Of hebt ghy opt ghelesen dat de Propheten Apostelen/ Priesteren/ de Herders ende Leeraers van God ofte synen Soon Christo Jesu ghebodt ende bevel ghehadt hebben om sulcx te doen?

Ghereformeerde.

Maer het is een loffelijc ghebrupc voor veel hondert jaren onderhouden in der kercken.

Embder.

Maer wie heeft het eerst ingheştelt/als den Paus metten synen om ghelts wille? Doch wy laten dat nu varen/ ende besluptende zeggen wy: Dat ghelijc ghylupden niet begheert in uwe conscientie ghedwonghen te zijn: Ghy ooc andere niet en zult onderstaen te dwinghen in haerlupden conscientie.

Maer om alle dese zaken breeder te verhalen / zal u goede vriende eens believen te lesen/ tghene op de keulsche by-een-komst syner Majestept/ ende der E. zeer Vermoghende Heeren Staten van onser gheunieerde Provintien verhandelt is. Leset/ zoot u belieft/ het ghevoelen der Heeren Staten/ gheannoteert by syn Exellen. hooghloffelijcker ghedachtenisse, ende der E. zeer Vermoghende Heeren Staten.

Den Annoteerder.

Hy is qualijc gheleerdt ende onderwesen / die hem heeft laten wijsmaken/ dat het gheestelijc Rijck onses Heeren Jesu Christi / ende het wereltlijcke politijc Rijc (die wel beyde in dese Werelt ende van Godt

C zijn/

zyn/ maer yeghelijc in syn orden syn eyghen loop heeft) een Rijcke zoude zijn/ daer die nochtans van malkanderen verder verschillen/ dan de Hemel ende Aerde/ Gheest ende vleesch/leven ende doot/ eeuwich ende tijdelijc/ f.196.

Ten eersten staet neerstich te aenmercken/datter zijn twee gheslachten van Adams kinderen / waer af het een den Rijcke Godts toebehoort/ onder het hooft Christum / het ander behoort toe het wereltlijcke Rijc onder de Magistraet/ f.167.

Christus zelve heeft dat al onderschepden/ eñ in eenen bonde tzamen ghebonden/ Matth.22. zegghende: gheeft den keyser dat den keyser behoort/ ende Godt dat Godt toebehoort: Is dat des keysers macht sich streckte tot in't Rijcke Godes/ eñ van syn macht niet en ware verschepden/wat noot wast het onderschepden van dese te stellen ? f.80.

Waer af het een is onsichtbaer ende niet vande werelt/maer het ander sichbaer ende vande Werelt: zoo mede zijn niet alleen de Rijcken / maer oot der Koninghen Onderzaten.

Hollander. Leest voorder aen dese plaetse.

De Magistraet is qualijc gheleert/ onderwesen ende verlept/ dat sy als een wereltlijc Magistraet met haer offitie ende oordeel (twelc dese werelt aengaet/ende van dese werelt is) het Rijc Christi (dat van deser werelt niet en is) heeft willen regeren ende gouberneren / daer teghens spreect Christus/ als hy zeyt/ myn Rijc en is van deser wereldt niet/ andersins zouden myn dienaers voor my strijden / om dat ic in de Joden handen niet en zoude ghelevert worden/ Joan. 18.36. f.196.

Maer het eeuwigh gheestelijcke eñ Hemelsche Rijcke Christi/ twelc hier in dese werelt by den Kinderen Godes zijn beginsel ende voortganc in't gheloove heeft/ende daer ten lesten in alle volmaecthept beginnen/ ende ninnmermeer eynde hebben/dan regeert onsen Heere Christus Jesus/de Heere der Heeren/ ende Koninc der Koninghen ende Overigheden/ wien Godt den Vader alle macht heeft ghegheven/ ende aen syn der rechter zijde gestelt heeft/alleene ende voor hem-zelven/ door synen Heylighen Gheest/ f.167.

Het wereltlijcke Rijc heeft de wetten/denwelcken de lichamen ende goeden der menschen zijn onderworpen/behalven dese/ ende hebet geen recht noch macht/ f.167.

Dat niemant en behoort noch en mach de zielen yet ghebieden / die haer niet en weet den wegh te wijsen/die tot den Hemel leydet/ dat en kan niemant doen dan Godt alleen/daerom en moet in dese zake die de zielen aengaen/ niet gheleert noch aenveert worden/ dan het reyn ende eeuwigh Woordt Godes/ f.167.

Ic meyne dat by dese woorden ghenoegh blijct/ dat de ziele bevrijdt is voor de menschelijcke macht ende wereltlijcke Overhept/ende datse Godes Heerschappie alleen ghelaten is/ f.168.

De zienlijcke Koningh heerschapt over de zienlijcke Onderzaten/ eñ onsichtbare ziele niet/ maer alleen over hare lichamen ende goederen.

Daer en boven/ hoe bot ende plomp dat sy zijn / nochtans moeten sy

ken.

kennen / dat hem gheen recht is ghegheven aen de ziele / want gheen mensche en kan de zielen dooden/ weder levendigh maken/ inden Hemel optrecken/ ofte inder Hellen werpen/ 'twelc Christus bevestiget/ Mat. 10. segghende: en vreest niet den ghenen die't lichaem dooden/ aenghezien sy de ziele niet en moghen dooden / maer ontsiet meer den ghenen/ die ziele ende lichaem inde eeuwighe pyne mach werpen/ X. 167.

Want de ziele en is niet ghestelt onder des Keysers macht/ want hy en kan haer niet leeren/ noch leyden/ noch dooden/ noch levendigh maken/ noch binden/ noch ontbinden/ noch verwijsen/ noch ontslaen/ noch vast houden/ noch laten gaen/ welcke zake nochtans behoorde te gheschieden/ zoo verre als hem macht ware ghegheven om te ghebieden.

Ende alle dese zaken heeft David over veel hondert jaren met korte woorden t'zamen begrepen inden 113. Psalm / daer hy zeyt / den Hemel heeft hy ghegheven den Heere vanden Hemel / maer de Aerde de kinderin der menschen / dat is te segghen / den mensche is van Godt macht ghegheven over aerdtsche zaken / ende alle wat den aerdtschen rijcke toebehoort/ heeft alleene de Hemelsche Koninc heerschappye.

D'onzienlijcke Koninc ghebiedt/ als over syn eygendom ende schepsel: zoo oock segghen de generale Staten.

De Generael Staten.

Mits dien dat wy in dese groote benautheden wel hebben gheleert/ dat het regiment vande ziele ende conscientie Gode alleen aengaet/ ende dat hy de waerachtige wreker ende straffer is vande ghequetste of geschende Religie/ K. 57.

Ende van weghen dat deel met d'welc wy Gode ghelooven/ ende tot syn Rijcke geroepen worden/ en moeten wy gheen menschen onderworpen zijn/ die in ons zouden willen 'tzelfde te niete doen/ dat God tot den eeuwighen leven hem ghewaerdighet heeft te schencken/ X. 38. CX.

Augustinus en Chrysostomus opt woort Matt. 22. gheeft den Keyser dat den Keyser ende Gode dat Gode toebehoort. De penningh ofte munte van de Keyser/ is gout/ de penningh Gods is de mensche : inde ghemunte penninghen wort de Keyser ghezien / maer inden mensche wort Godt ghekent / daeromme gheeft uwen rijcdom den Keyser/ ende bewaert Gode alleen de memorie vander conscientie/ X. 38.

Dat de Princen ghemaect ende in-ghestelt zijn om de Onderzaten/ maer d'onderzaten niet om de Princen/ K. 166.

Want alst ghemeyne volc henlieden/ den Koningen/ zijn heerschappie heeft ghegheven/ ende dat sy na de Wetten leven / zoo is openbaer dat sy niet haer eyghen/ maer vreemde macht bedienen/ ende dat sy zoo zeere niet en zijn Heere vanden volcke als Dienaers Godes / ende vande Ghemeynte/ X. 144.

Het is onghelijc anders inde ghene die eens anders saken doet : Oft die eens anders proffijt aengaen/ zoodanigh als de Prince is/ die zo zeer niet en heeft heerschappye vanden volcke/ als hy 'tgouvernement doet:

Noch zegghen Staten.

Dat een Prince vanden Lande van Gode ghestelt is / hooft te zijn over sijn Onderzaten/ om dezelfde te bewaren/ van alle onghelijc/ overlast ende ghewelt / ghelijc een Herder tot bewaernis vande Schapen: ende dat de Onderzaten niet en zijn van Gode gheschapen tot behoef vanden Prince/ om hem/ in alles wat hy beveelt/ of het Goddelijc ofte ongoddelijc is/ onderdanigh te wesen. Waer upt volght dat het Volc niet en is ghemaect om des Magistraets wille/ ghelijc een Momboir om de Weese/ eñ niet de Weese om des Momboirs wille gestelt wort/ ende ghelijc een Herder om de Kudde/ maer niet de kudde om den Herder gheordineert/ F. 167.

Maer de Prince is om der Onderzaten wille/ zonder welcke hy geen Prince en is. Voort zoo blijct dat de Koninc om het volcx wil gheordineert is: want ghy en kont niet zeggen / dat alle menschen eer zouden gheschapen ende ghemaect zijn/ om hondert/ 'tzy meer der ofte minder persoonen/ die ghemeynlijc niet beter en zijn/ dan dat dese om henlieder wille zouden zijn gheschapen / maer de reden eyscht dat de ghene / om wiens wille een ander is/ beter dan dezelve ghehouden zy/ F. 10.

De Overigheyt / zeyt Aristoteles / is om het profijts wille vande Onderzaten/ F. 167.

Lieve zegt nu/ hoe veel redens eñ wijsheyts in hem is/ die wetten gemaect heeft tegens de ghene/ daer over hy geen gewelt en heeft/ F. 168.

Want dat de ziele zoude met wereltlijcke Wetten bedwonghen worden/ dat en wil Godt niet/ noch en kan dat niet lijden/ die alleene recht ende heerschappye over haer heeft/ F. 176.

Daer teghen bestiert de sichtbare Koningh syne sichtbare Onderzaten/ met waerlijcke wetten: Daerom als de wereltlijcke Overheydt dwaesselijc bestaet de ziele wet te gheven / zoo slaet sy haer handen op Godes erve/ om datse de ziele verleyden ende verntelen zoude/ F. 167.

Het wereltlijcke Rijc heeft de Wetten/ dewelcke des menschen lichamen ende goeden zijn onderworpen/ F. 167.

Daeromme is de Magistraet qualijc ghe leert ende onderwesen/ dat sy haer laten stellen van weghen haer offitie inde plaetse Godes / ende in't Rijcke der ghenade Christi / omme daer-inne te regeren / gouberneren/ ghebieden ende verbieden/ F. 165.

Den Annoteerder.

Daer hebt ghy nu het onderscheyt / van het Gheestelijcke ende Wereltlijcke Rijcke/ van de Gheestelijcke ende Wereltlijcke Magistraten/ van haerlieder Officiers ende Dienaers / welcker te zamen voeginghe ende onder-een-menghen/ heeft in desen laetsten tijdt / ghelijc oor eertijdts/ alle ellende ende droefheyt opghebraght: want daer door is de regerende Koninc Christus onse Heere versteken/ ende upt syn gheestelijcke Rijcke verworpen gheweest/ ende smaetheyt aenghedaen/ ja hem is syn eyghen/ ende behoorlijcke Glorie ende macht benomen gheweest ende onghestort/ etc.

Ghe-

Ghereformeerde.

Ic en begheere met u niet wijtloopigh te disputeren / dan hoe zoude de Kercke Christi konnen bloeyen ende toenemen? Ja ic zegge konnen staende blijven/ by aldien de Overheyt haer ampt niet en dede? Want ghelijc Beza zeer wel zeyt / dat zonder dezelve Magistraet de Kercke nu al verdruct ware ghewéést van de Dooperſche booswichten/ 274. Ende wederom (zeyt hy) wie ist die niet wel en ziet / dat by aldien de Magistraet door de vingheren ziet / ende hem zelfs niet en quijt na eysche vander zake/ dat daer de Kercke is in groot perijckel ende merckelijcke verderffenisse/ 296.

Hollander.

Dat onsen gereformeerden Broeder ingevoert heeft tot bewijs/ wat Beza ende meer andere zegghen/ als dat de Kercke niet en kan bestaen zonder de Magigistraten haer handt daer aen te slaen / is te veel ghezeyt: Ofte was de Kercke Christi doen hy op aerden leefde/ geen Kercke? Wie beschermdese? Wat Overheyt sloegh daer de handt aen? Ofte was der Apostelen Kercke/ gheen Kercke? Was die beschermt van de Pharizeen ofte van Saulo? Ofte bestondt dit niet daer na / als sy vanden tyrannighen Keyseren dootlijc vervolght / ende by duysenden Martelaren waren ghemaect? Wiens uytterlijcke macht beschermde doen de Kercke? Wiens stalen sweert heeft de Evangelische Kercke beschermt onder Charolo de vijfde / ende Koningh Philippo/ hier in de Nederlanden / als hy by duysenden ghelooighen dede hanghen / verdrencken/ onthalsen/ levendigh verbranden/ is daerom de Kercke Christi niet staende ghebleven? Ja veel meer opgewassen ende vermeerdert in grooten ghetale. Is dan de Kercke Godes alzoo staende ghebleven / ja vermeerdert / zoo moet wel een kleyn betrouwen by de ghene wesen/ die haer beroemen de waerachtighe Leere te hebben / boven de andere/ ende zonder des Overheydts ampt niet betrouwen te komen staende blijven. Veel anders spreken de ghene vande oude oprechte Religie door haren Annoteerder/ zegghende aldus:

De oude ongheválschte regels vande Gheestelijcheyt zijn alle wreet-hevt vande Placcaten gheheel contrari: Want sy verbieden dat de geestelijcke Persoonen/ om gheen oorzake ter werelt/ noch ooc om gheloof ofte ketterye yemanden zullen ter doot bringhen ofte hun handt slaen/ tzy by hemzelven/ ofte andere persoonen: Ja dat hy wille/ noch daedt/ noch raet daer toe gevë: Ja dat meer is/ dat sy andere/ die zulcx doen/ zullen oordeelen ende straffen/ f. 182.

Daerom hope ic ooc / dat de rechtzinnighe Magistraten niet en zullen (als die dan Groeninghen/ Godt betert/ ghedaen hebben) haer laten verleyden/ al ist dat daer veel Godt-mistrouwende stokebranden komen/ om haer daertoe met valsche duydinghe der heylígher Schrift op te maken / met verdrijven der vromen uyt hare Landen ende Steden/ die alleen zoecken in aller stilligheydt ende aller ghebeurlijcke onderda-

 nigheyt

nigheyt haer Overigheyt / met een ghetrouwe conscientie te ghehoorzamen/ ende haer broodt voor Wÿf ende Kinderen te winnen? Want dat die van Groeninghen klaghen in hare Voor-reden/ dat sy bevinden dat Godes woordt vervalscht wort/ etc. Ende daerom sulcx doen moeten: Ey lieve / doen den Satan door syn bedrieghlÿckheydt alles met moordt ende brandt in syn ghewelt hadde: Ende des niet teghenstaende het Woordt Godes zoo machtigh was / dat het den Satan uyt syn aldermachtighste Rÿcke heeft konnen verstooten: Zoude het zonder haer stalen Sweert geen macht meer met allen hebben/ om het alderstercste Rÿcke Christi te konnen beschermen/ teghens des Satans pÿlen die nu plomp ghewordden/ ja nu eensdeels in stucken ghebroken zÿn? Zoude nu Godes woort zonder kracht zÿn/ ende menschen hulp hebben moeten? dat zy verre. Daerom ghy vrome Overigheden/ ende ghy onpartydighe ende inder waerheyt ghereformeerde/ betrout Godt/ hy en slaept niet/ maer hy waect over den synen: Daerom ghy Christelÿcke Campioenen / wilt alleen met syn woordt strÿden/ op dat wy met synen Gheest (die met ghestadighe ghebeden is te verwerven) neerstelÿc vechten/ op dat wy voorzichtigh des Satans bedriegheilÿcheyt mogen mÿden / zoo zullen wy niet met allen behoeven te vreesen voor de Ketters. Hoort eens (zoo het u believet) de woorden des Annoteerders/ zegghende aldus:

Sy en hebben (te weten/ de Christenen) gheen uytwendigh sweert: Sy en roepen ooc niet de wereltlÿcke Magistraten tot haerder bewaringhe ende bescherminghe/ maer sy ghebruycken 'sweerdt des Gheestes/ het welcke is het levende woordt Godes / daer-mede beschermen sy sich ende maken te niet alle raedtslaghen / die sich verheffen teghen de kennisse Christi ende Godes/ met het welcke sy ooc de ghehoorzame uytsluyten/ ende nooden tot hares zelfs beteringhe/ 198. 199.

Laet die van Groeninghen mercken / ende letten op de Staten Generael/ die zullen haer doen gantsch verdoemen/ zegghende/ ghemerct te hebben/ dat de conditien ende macht van de ghene/ die den Koningh byzonder wilde behouden ende beschermen/ van daghe tot daghe minder ghewordden/ K. 52.

Ende dit begheeren wy (zeggen sy) datmen eerst aenmercke/ hoe dat wy dagheliÿcx zien ende bevinden / dat hoe de mensche meer ghewelts wort gedaen/ ter zake vander Religie/ hoe de staet der Roomsche Catholÿcker Religie meer vermindert/ K. 31.

Ende waert zoo verde (zegghen zy) dat door de middel / van dooden ende verjaghen/ de Roomsche religie worde beschermt/ daer zoude eenighe redenen wesen/ maer men ziet voor ooghen/ datse die veel meer van gront op vernielt: want experientie bethoont openlÿc/ dat gheen dinc meer contrarie en is tot dezelfde beschermінge/ dan de macht van wepenen ende ghewelt der verbolghinghe / ende dat haer haestelÿcker maect/ ende volghens dien/ de gantsche Kerckelÿcke staet meer in vernielens perÿckel stelt/ 020.

Dit

Dit ware te wenschen dat die van Groeningen bekenden/ sy zouden lichtelijc mercken/ dat sy verkeerde middelen voorwenden.

Ghereformeerde.

Na u zegghen/ ende 'tghene ghy uyt den Annoteerder by-ghebroght hebt/zoude schijnen of d'Overheyts hulpe gantsch buyten gesloten zoude wesen? Neen/ dat gheloove ic noch zoo niet / veel anders heeft daer af gheschreven den Godtvreesenden ende vermaerden Heer Calvijn/ zegghende aldus:

Zullen sy de Magistraten ledigh zijn / ende met d'armen over d'ander zitten/ als sy zien den duyvel syn best doen / door syn dienaren / om de Heylighe Religie te vernielen? Neen voorwaer: Der gheenre goedertierentheyt/die daer willen datmen den Ketteren zal vergeven/is meer dan fel/ want om de Wolven te sparen/ gheven sy de arme schapen tot een roof: Liebe/ ist reden dat de ketters u zielen vermoorden/ ende met haer valsche Leeringe vergiftigen/ ende datmen behindere het sweert van Gode gheordineert/om haer lichaem aen te tasten/dat Jesu Christi lichaem verschreurt werde/ op dat eens verrotten lidts stanc daer zoude blijven/ P. 35.36.

Noch zeyt dezelve een weynigh daer door/ 33. 34.

Heeft den Sone Godes uyt den Tempel ghejaeght met ghewelt/ de ghene die onder Godsvruchtigheyts decksel d'Offerhanden verkochten in des Tempels inganc? Jc bidts u: Waerom en zouden de goede Magistraten niet uytter scheyden trecken het sweerdt/ dat haer van den Hemel is ghegheven/ om te onderdrucken d'afvallige vanden gheloove/ die daer opentlijcke spotten ende spelen met Godt/ende die daer ontheylighen ende besmetten syn Heylighdom / ende de Scepter syns Majesteyts/door haer blasphemie? Hoort ghy hier wel dat de Groeningher Magistraten na Calvini leere/ooc in haer ampt ghetrou zijn.

Embder.

Het gheeft my wonder goede vriendt / dat ghy u ghereformeerdt te zijn noemt/ ende nochtans na Papistischer wijse meer zoecket uwe Opinie staende te houden/met schriften der Autheuren/ dan der heyliger Godtlijcker Schrifture: Dat ic den Annoteerder in voere / ende het ghevoelen der Heeren Staten/ en doen ic niet daerom/ dat wy op menschen staen: Maer dat haerlieder ghevoelen in Godes woordt synen gront heeft. Maer ey-lieve/ zeght my doch in wat plaetse der Schrifture/ dat wreet ende tyrannisch ghevoelen uwes meesters Calvini synen gront heeft? Jst niet een ghevoelen met der Spaensche Inquisitie/ ende haers ghelijcken? Is hy in dit stuc niet gheheel Papistisch? Is hy ooc in dit stuc niet teghen hem-zelfs/ende alle den synen/zoo hun in dese Landen Ghereformeert te noemen? Gheeft hy met deser syner wreeder Leere/ de Inquisiteurs het sweert niet inde handt / om hem zelfs ende alle de syne metten sweerde te dooden / ende uyt te roeden? Het is ymmers meer dan openbaer/ dat de Inquisiteurs niet alleen de Luyterschen/de Wederdoopers ende alle andere / die in het alderminste de dwalinghen ende grouwelen des Pausdoms wederspreken/ voor

Ketters honden: Maer oock wel principaliicken Calvinum ẽ alle de syuen. In wat perijckel stelt hy (nu ter tijdt ontslapen zijnde) alle zyne adherenten/ die hier ende weder onder den Pausdom wonen/ ende inder Inquisiteurs ẽ Jesuyten ooghen Ketters zijn: Sy/ die Inquisiteurs ende Jesuyts ghezint zijnde Overheden/ ende behoeven haer eyghen wreede ende tyrannische wetten ende oordeelen teghens u Ghereformeerden/ zoo wel als teghens alle Christenen te ghebruycken: Want Calvinus (moghen sy met recht zegghen) die spreect zelfs het vonnisse over u-lieden/ ende wil dat wy (het Magistraet ampt bedienende) niet ledigh zijn/ noch met den armen over elc ander gheslaghen stil zitten zouden/ als wy zien den duyvel syn beste doen door syn dienaren/ om de ware Religie te vernielen. Nu en zoect ghy Ghereformeerde/ ghy Luyterschen/ ghy Doopers/ ende alle uws ghelijcken/ wedersprekende der Moeder/ namelijc/ der H. Catholijcke Kercke/ anders niet dan de ware oude Leer ende Religie te vernielen: Ergo/ nae't oordeel van Calvino zelfs/ zijt ghy des doodts weerdigh. Ende zoo wy door onse goedertierentheyt u zoudẽ willen verschoonen/ zoude dezelve onse goedertierentheyt meer dan fel zijn (zoo Calvinus zelfs zeyt) want om de Wolven te sparen/ zouden wy (na syn zegghen) de Schaepkens tot eenen roof gheven. Ziet ghy nu goede vriendt wat een Christelijc ende Godtlijc ghevoelen Calvinus u Meester van het Ketter-dooden/ vernielen ende vervolgen gehadt heeft/ waer mede ghy zoo heerlijc pronckende zijt: Lutherus/ Brentius/ Erasmus van Rotterdam/ Augustinus/ Eluterius/ Doctoor Casper Hedion/ Johannes Agricola/ Lactantius/ Ottho Brusselsius/ Urbanus Regius/ ooc de oude Augustinus/ Chrijsostomus/ Hyronimus/ ende andere zeer goede ende treffelijcke Leeraers hebben voorwaer veel een ander ghevoelen/ ende 'tzelve ooc uyt des Heeren woordt: Ja u Meester Calvinus zelfs te dier tijde van eenen goeden ende vreedzamen gheest ghedreven zijnde/ zeyde in het eerste Boec syner Institution aen den tweeden Capit. aldus: Hoe wel het hem niet en betaemt veel vriendtschap ende bywoninge te hebben/ metten ghenen die daer uyt-ghesloten ẽ ghebannen zijn/ door de tucht der Kercken/ zoo zullen wy doch onsen vlijt doen/ met wat wijse ende wegh wy konnen/ het zy met vermanen ende leeren/ ofte met goedigheyt ende zachtmoedigheydt/ ofte met onsen ghebede tot Godt/ dat sy hun tot boete ende beteringhe beghevẽ/ ende alzoo haer wederom tot het ghezelschap ende eenigheyt der Kercken doen: ende men zoude hem niet alleen alzoo houden met hunlieden/ maer ooc met den Turcken ẽ Sarasynen/ ende met andere vyanden des waren Godtsdienst: Alzoo wijdt isset noch daer van/ datmen de oorzake ende wegh prijset ende bestighet/ met welcken tot hier toe veel hun onderwonden hebben/ alzulcken verbannen/ ende uyten Lande verdreven hebben/ ende dat sy haer alle menschelijcke plicht ende vriendlijcheyt afslaen/ ende sy met sweert ende wapen vervolghen. Ziet dit zijn uws Meesters Calvini eyghen woorden: Stemmen dese syn woorden nu over een/ met de aenghetoghen woorden van u boven in-ghevoert/ uyt synen (des Calvini) schriften?

schriften? Neen voorwaer: De Annoteerder (zoo ghy hier zien moget) zeyt ooc dat aenmerckens weerdigh is: Deser werelt Princen (zeyde hy) en derven hun niet beroemen / dat sy luyden beschermers van de Christelijcke Kercke zijn / want het Rijcke Christi en is van deser werelt niet. Joan. 18. Ist dat yemant beschermer wil zijn van de Kercke hy neme het sweert Petri ende Pauli / ende niet het sweert Neronis.

Want de Keysers beschermen met haer uytwendigh sweert / Steden ende Dorpen / maer de Apostelen beschermen de Kercke metten gheestelijcken sweerde / dat is / metten woorde des Evangeliums / ende met haer lijden / waer mede sy den woorde ghetuyghenisse gheven / f. 42.

Christi Rijc is van deser werelt niet / het is geestelijc / maer niet vleeschelijc / insghelijcx het woordt Godes / om eyghentlijc te spreken / is een Gheest / het Evangelium is de kracht Godes. De ware dienst Godes des nieuwen Testaments gheschiedt inden gheest / ende is gheestelijc / alzoo is ooc het gheloove een gave des gheests Godes / onverdient ghegeven / daeromme en macht door den mensche / ofte metten vleeschelijcken swerde noch verkreghen / noch ghenomen / noch beschermt / noch bewaert worden / f. 53. Ende noch:

Damascenis leerdt dat het Evangelium over alle de Werelt heeft ghepredict gheweest / maer dat met gheen spiessen / of wapenen / of door oorloghen syn vyanden verwonnen heeft / maer dat van luttel naecte arme / ongheleerde / ende eenvoudighe Mannen / waer door de wijse deser Werelt beschaemt zijn gheweest: want hoe zoude de Kercke Martelaers hebben / als sy zelfs Martelaren zoude maken?

De Stede Leyden.

Zoo konnen wy ons qualijc in-beelden / dat met eenigh ghedrangh of toedoen des Overigheyts (der welcker authoriteyt men hier int abuseren tot allen tijden ghepooght heeft) gheheel de gheumpheerde Provintien zoude Christenen ghemaect moghen worden / maer wel onder de Name Christi / een Werelt vol booser Huyghelaers / etc.

Ghereformeerde zegghen.

De alghemeyne ende H. Kercke Godes / die d'Apostelen Christi van den beginne door de verkondinghe des Evangeliums ghefondeert hebben / wort door gheen ander middel of wijse noch Instrument op-ghericht / bevestight ende bewaert / dan door de oprechte ende eenvoudighe leere der waerheyt ende Godtzalighheyt.

Daerom wie meynt dat de ghemeynte Godes door practijcken / door listighen raedt ende bedroch der menschen kan verzamelt worden / ofte wanneer sy verzamelt is / kan behouden worden / die is onwijs ende uytzinnigh: het is een ghemeyn ende waerachtigh woort / dat het ghene dat door menschen wijsheyt is ghebouwt ende opghericht / wederomme door menschelijcke wijsheyt ghebroken wort: Boven desen heeft de Heere zelve gheweldt / ende wapenen van de opbouwinghe der ghemeynte verworpen / daer hy het ghebruyc des sweerts synen Discypulen verbiedt / ende tot Petro zeyt: steect u sweert in syn plaetse / Mat. 26. 51. Luc. 22. 51. Ibidem Bullinge.

D Wy

Wy lesen ooc niet dat opt eenighe krijghs-knechten vanden Heere ghezonden zijn/om door een ghewapende macht de werelt te dwingen/ ja de Schriftuere betuyght dat zelfs/de groote vyandt Godes/de Antechrist zal door den gheest des mondts des Heeren ghedoodet worden/ 2.Thes.28. Daerom is het zonder twijffel / dat het al is gheestelijc te verstaen/dat al-omme by de Propheten/ende voornamelijc by Zacharia/ Capit.12. ghelesen wordt van den krijch/ daer-mede de Apostelen ende Apostolische Mannen zouden alle Heydenen bekrijghen/want de Apostelen strijdẽ na haer wijse als Apostelen/niet met spietsen/sweert ofte Boge des vleeschelijcken krijghs/maer met de wapenen des gheestelijcken krijghs: Het Apostolische sweert is Godes woort/H.Bullin. Huysboec Dec.5.Ser.1.fol.214.

Hier ziet ghy ghereformeerden Broeder/ dat de Staten eñ zommige Ghereformeerde de Magistraten van Groeningen gantsch tegen zijn/ ende volgens Calvijns zegghen verdoemen/ maer ter contrarie bewijsen/ dat het ampt der Overigheyt met haer Swaert niet en strect om de Kercke te beschermen/ maer alleen tot de uytterlijcke Policie: ende bewijsen grondelijc dat Christi Rijcke gheestelijc is / ende daer in ooc gheestelijcke Wapenen heeft / ende zegghen besluytelijc dat de Kercke Martelaers heeft/ maer gheen Martelaers en maect : toonende het zelfde een groot abuys te zijn/datmẽ met het stalen sweert zoect Christenen te maken / daermen in teghendeel niet anders als Huyghelaers ghemaect heeft.

Ja u Ghereformeerde Schrijvers zelve wederlegghen / ende wederspreken/ de Magistraten van Groeningen/ ghelijc ghy ghehoort hebt/ ende zegghen dat de Heere zelve de opbouwinghe der Ghemeynte met de wapenen heeft verworpen / daer doormen kan sporen die zulcks doen/ meer Antechristenen bewijsen te zijn/ als rechte mede-Dienaers Christi.

Ghereformeerde.

Ghy gheeft my hier veel te lesen/ ende te doen hooren lesen / wat uwen Annoteerder in-ghevoert heeft : maer wilt ooc nu eens met ghedult aenhooren het ghevoelen vanden eerwaerdigen Heer Johan Seu/ Dienaer des H. Evangelij tot Middelburgh:

Hoe ist moghelijc dat daer een stil gherust / ende goet leven kan gheleyt worden / ende dat in welstandt de Landen ende Steden floreren zouden/daer de Onderzaten ende Burgheren ghedeylt zijnde/diversche misverstanden/ der Religien/ een onderlinghe ware eenigheydt nochte vriendtschap en oeffenen/daer en is te gheen zake zoo schadelijc voor de Ghemeynte/ dan on-eenigheyt/ verscheydentheyt/ ende twist in Religions zaken/daeromme moet een Overheyt neerstelijc waken ende toezien/dat voornamelijc alle oeffeninghe van alle valsche leeringen/ Ketteryen ende dwalinghen/ gheweert ende belet worden: want dese zijn de fonteyne ende oorspronghe van alle oneenigheyt tusschen de Burgheren/op dat de vrede/liefde ende eenigheyt mochten het Landt bezitten/ welcke deughden Gode aenghenaem zijn ende behagen/ende den brant ende schut zijn van alle Republijcken.

Die

Dit blijct dan zo klaer als de Sonne een middagh/dat de eenigheyt door des Overheyts swaert bekomen/ is den eenighen beghin/middel/ ende eynde van vrede ende prosperiteyt inden Lande. Daerom die van Groeninghen andere Magistraten als Exempelen moghen ghestelt/ ende ghenoemt worden.

Hollander.

Bylo Broeder/dit luydt heel na de oude Inquisitie/die ooc altijt haer bloedtdorstigh herte met den schijn der zorghvuldigheyt des ghemeene besten hebben zoecken te bedecken/ daerom de Koninghen ende Princen wijs maecten de Christenen als verrotte leden af te snyden/ ende eyndelijc de Overigheden door het lichtveerdigh ghelooven zoo verr' ghebrocht hebben/dat sy de Dieslepders ende Beuls der ouder Papen gheworden zijn : ghelijc die van Groeninghen ooc schier na dese maniere schijnen verleyt te wesen: want sy trecken een schoon Register/ghelijc ofte sy zochten des Landts voordeel door haer aengewesen middel van eenigheyt / maer hier tegen zijn de Heeren Staten van Gode door den tijt ende experientie beter gheleerdt/ alzoo dat wy vast ghelooven/ dat het al verloren vande zommighe Predicanten gheglos eert zal wesen : want sy het oude mom-aensicht noch ghedachtigh zijn / daer de oude mensche meerder hem eertijts onder verborghen ghehouden heeft: ende zoect wederomme syn ghehaette oude kunst nieu te maken/maer in teghendeel wort bevonden dat in dese vrede zoeckinghe anders noyt ghevolght is/ als de bloedighe onvrede : want wat is de oorzake ghe weest van't storten zoo menighte 1000. Menschen haer onnoosel bloedt/ dan datmen zeyde/ dat door der Ketteren bywooninghe / de Landen zouden komen inde uytterste verderffenissen : maer waer de Overigheden dit bedroch door't ghevoelen ende experientie hebben leeren kennen / ende bevinden dat de vrede haer beghinsel ghenomen heeft door toelatinghe der vrijheyt der conscientie/ sy zijn anders ghezint gheworden.

Dit heeftmen ghezien in Vrancrijc / al waermen na veel bloedtstortinghe gheen andere remedien en wiste tot ruste / dan toelatinghe van beyde Godtsdiensten : Ende wanneer heeft doch het zelfde Koninc-rijc meer ghebloeyt/ in ruste/ in vrede en welstandt van alle prosperiteyt/ alst nu teghenwoordigh onder desen Koninc is doende/ die dit stuc door experientie ondervonden heeft / ende tot groot ghelue van 'tzelfde Rijc noch is ondervindende?

Dat heeft in Duytslandt ooc moeten toelaten Keyser Charolus/ syn Broeder Ferdinandus/ ende de zelfs Sone Keyser Maximilaen/ ende heeft ooc zoo goeden effect / dat zedert noyt eenighe beroerte en is ghe weest in Duytslandt / zoo dat de Catholijcken zelver nergens vepliger zijn dan daer/ niet teghenstaende daer zijn de twee Religien / ende dat ooc in veel Rijcx-steden / ja in een zelve Kerc / zoomen noch daghelijcx voor ooghen ziet / ende alle het voorzeyde vreeder ghelesen mach worden inder Gheresormeerde Requeste tot Antwerpen/m. 13, 14, ymmers zegghen hier af zelfs aldus ;

Item inde Provintien/ Steden ende plaetsen/ daer de Religie/ gheheeren de Gereformeerde der Confessie van Ausburgh/ of de Religions vrede aenghenomen zijn/ daer zullen alle dinghen in haren staet/ zo dat gheen van beyde zyden en zal mogen contraventie ghesc hieden/ in welcke zaken gheen swarigheyt en mach ghemaeckt worden: want andersins en ist niet mogelijc te vinden middelen van eenigen goeden ende zekeren vrede/ ende van stilte ende ghemeyn ruste. Ende indien yemant namaels woude een ander ordinantie inzetté/ dat en zoude niet anders wesen/ dan de beroerten wederomme te beghinnen/ ende nieuwe jammerlijcheden ende bederffenisse weder by te bringhen/ etc. Lt. 27.28.

Ende noch.

Maer datmen hem ooc verleene exercitie van haer Religie/ ten minsten tot dat het anders gheordineert zal wesen/ by vrye consent van Staten. Indien dit anders ghesc hiet/ zoo ist te besorghen dat de ouershdige remedie al 'tquaet zal verargheren/ ende dat door nieuwe versche rouwe beroerten/ 'tghene verloren zal worden/ dat wy begheeren te behouden/ ende dat wy door onmoghelijcke conditien zullen verliesen den vrede die wy zoecken/ N. 102.

Den Annoteerder spreect daer ooc zeer wel in/ datmen dese zake wel overlegge (zeyt hy) men zal bevinden dat de vervolgingen altijt oorzaec zijn gheweest vande meeste quaden/ daeromme ghy Princen ende Magistraten/ ist dat ghy u-l. zaken wilt in ruste hebben/ en wilt niet luysteren of ghehoorzaem zijn/ den ghenen die u-l. vervolginge verwecken/ want sy zijn oproerigh/ daer sy nochtans andere van oproerigheyt betichten/ ghelijc de Joden Christo deden/ de welcke zelve oproer maecten/ eñ die thuys Christi (t'welc met liefde moet gebouwt zijn) met haet en bloet willen timmeren/ ist dat ghy-l. dezelve niet en schouwet/ ghelooft my/ sy zullen alle Rijcken/ Ghemeynten ende Steden/ Zielen ende Lichamé/ inden gront eñ inder eeuwigheyt verderven/ eñ al in het zelfde ongeluc bringen/ daerin de schriftgeleerde eñ Pharizeen de Jootsche natie met hen vervolginge eñ bloedige raetslagen gebragt hebbé/ X. 50.

Ghy Princen ende Magistraten (zeyt hy aen een ander plaetse) ist dat ghy uwe zaken in ruste wilt hebben/ en wilt niet luysteren of volghen/ die u tot vervolginghe verwecken/ a X. 54.

Hier hoort ghy dat het Placcaet van Groeningen/ ende volgens door u voorstel/ met het zeggen van uwen Predicant/ Johannes Seu gans onghefondeert is/ ende strijt teghens de experientee/ eñ den tijt/ eñ ooc tegen het ghevoelen van de Heeren Staten/ ja teghen het gevoelen der verstandige Gereformeerde/ eñ inzonderheyt die onder de regeringe des Pausdoms noch zitten: Eñ bewijsen ghenoeghzaem verkeerde middelen van eendracht/ van u-lieder tzamen voortghebrocht/ de welcke int teghendeel strecken tot verweckinghe van noch felder ende bloedigher onvrede/ als opt te voren is gheweest.

Neemt exempel van onse teghenwoordige Stadt Amstelredam/ daer door des Overigheyts wijsheyt ghelaten wort/ de vryheden der conscientien/

entien/

entien / ende niemandt en dwinghe teghen ſyn ghemoedt yet te doen: behouden wy hier niet een ſtil geruſt leven/ waer hoort ghy moorderye verderfinghe/ verraderye/ den eenen teghen den anderen/ om 'tſtuc der Religie? gaet het niet in aller ſtilte toe? gheeft Godt niet ſyn Zeghe-ninge deſer Stadt wonderbaerlijcken? maer men moet belijden by al-dien/ dat de Overigheden der zelfder/ na den raet/ van zulcke oude ſto-kebrandens wederom zouden volghen/ ende het Groeningher Placcaet hier int were ginghen ſtellen/ zouden ſy niet verdrijven vele vrome tref-felijcke Borgheren ende Inwoonderen/ ja haer eyghen Broeders/ Su-ſters/ Vaders ende Moeders/ ende na-vrienden? zouden ſy haer niet (zegghe ic) terſtondt ontbloot vinden / van een groot treffelijc ghetal/ zulcker lieffelijcker ende gheerouwer ghezelſchap / ende Inwoonders/ ende van alle middelen ende proſperiteyten? dit wil ic alle onpartijdi-ghe (die kenniſſe hebben) laten oordeelen.

Embder.

Ic belijde dat ghy hier de waerheyt ghezeyt hebt / want ic verwon-dere my elcke reyſe als ic hier tot Amſterdam kome / aenſiende de me-nighte der Inwoonders / de groote Navigatien op alle vreemde Landen / de machtighe rijcke Kooplieden / die op alle Quartieren des Werelts dezelfde uytſpreyden / ende noch daghelijcx hoe langher hoe meer uytſpreydende zijn/ ende voort de vermeeringhe des Stadts van dage te daghe toenemende: Somma men ziet de ghebenedijdinge des Heeren over des Overigheyts regeringhe.

Hollander.

Daer hebt ghy recht ghezeght / zoo dat my nu korts ooc ter handt ghekomen is in een Carmina/ 'tkort vervat / het ghene extraordinaris dit loopende Iaer ghezeght wort / van onſe loffelijcke Stadt Amſter-dam, Ende luydt als volght:

IN't Iaer doenmen ſchreef zeſtien-hondert en een,
Is Amſterdam verbetert in't ghemeen;
De Stadts Toren zeer hellende ghincmen weer rechten,
De Stadts binnen Mueren af breken en beſlechten:
Men boude ooc twee ſtercke nieuwe Sluyſen,
Daer beneven meer dan zes hondert cierlijcke Huyſen.
Van Ooſt-Indyen quamen eens zeven Schepen int zelfde Iaer,
Gheladen met Specerien, ende andere dierbaer Waer,
Thien hondert duyſent pont Pepers ſy hadden me ghebrocht,
Die waren binnen tien daghen al-te-zamen verkocht:
Iſt dat wy d'een d'ander niet verdrucken,
Godt zal gheven dat het voorts wel zal ghelucken.

Dit zelve verwonderens waerdig zijnde/ behalven onſe ordinare Na-vigatien ende handelinghen/ diemen doorgaens hier ziet ende hoort/ het welcke zoude ophouden ende verdwijnen / als onſe voorzichtighe Ove-righeden / na den raedt zommigher ſtokebranden op de maniere van

Groeningen/hier begonden met zulcke wetten te tyranniseren/ over de ghemoederen des menschen / ende voort alle onse nabuersche Steden ende platte Landen. Somma/ men zoude terstondt vinden gheleyt/ de Brugge daer door den bloedtdorstigen Spaenjaert/ tot synen gezochten ende noch niet bekomen wensch/ zoude komen. Die van Leyden hebben dese zake voor ontrent vijfthien Jaren zeer wel verstaen/ waerom sy luyden in haerder Remonstrantie / aen myn Heeren de Generale Staten/ aldus zegghen:

Wy en vinden gheen macht/ waer uyt wy straffelijc tegens dien procederen zouden / die haer in Burgherlijcken handel ende wandel niet anders als eerbaerlijcken hem met ons te draghen bevonden worden/ wy konnen ooc niet anders verstaen / als dat het tot conservatie der policijen beter is/dat een yeghelijc syn opinie int particuler behoudende/ wy alle ghelijc vereenight blijven / om de ghemeene zake te bevorderen/ daer toe dan een yeghelijc / tzy met contributie ofte anders zoo veel te ghewilligher / ende van herten ghenegheder zal bevonden werden/ als hy ziet dat het om vryheyt der conscientie te doen is / dat het hem zelfs aengaet / dat hem den Beul van den nec ghewecrt zal worden/dan dat wy door ghedwonghene eenigheyt/met veel nieuwe decreten ende scherpe Placcaten/met schelden ende Ketteren: onse Nabueren ende Verwanten/ja moghelijc de Vrouwen in onse armen/de Kinderen van onsen eyghen bloede / wy swijghen de Lieden van onse Burgherschap/daer over wy als Vaderen ghestelt zijn/verbitteren/tot onsen haet verwecken/ ende afkeerigh van ons maken zouden. G.8.Vs.3.

Voorder zegghen sy aldus:

Ende zijn ooc daeromme wel rijpelijcken ghereſolveert (zegghen sy) dat wy tot geen Religions dwangh/ int kleyn noch int groot/noch tot eenighe statuyten ofte decreten/daer her streckende/ aen te nemen zouden verstaen willen: waer door (of wel eenigheyt der liberteyt in een ware gheloove ghezocht wort) nochtans wetende dat rechte eenigheyt niet en kan in dwangh bestaen: ende ondervonden hebbende / dat door zoodanighe eenigheyt/liberteyt ghevonden is om de mensche zonder wederspreken te volghen/ ghenoodight zijnde/in aller Barbarische onwetentheyt te voeren / werden wy met ervarentheyt bedwonghen metten Ezel zoo wijs te zijn/dat wy ons voorhoeden/daer wy ons eenmael aen de ghevanghene liberteyt zo dootlijc ghestooten hebben: ende of wel de ghemeente als Ezels ooren hebbende/ daer by zoude moghen ghetoghen werden / nochtans of haerder vele des Enghels swaert teghen Balam uytghestrect/ in voorleden tijden moghen ghezien hebben/ des mach een yeder man syn hert ghetuychenisse gheven: Altijt weten wy zo veel wel/ dat de Ghemeente den last inde ghedwonghene eenigheyt zoo hart ghedruct heeft / dat wy henlieden inden wegh der (als sy verstaen zouden) ghevanghener vryheyt het niet zouden te bringen weten/ G. 8. vers.3.

(Voorder zegghen sy.) Maer ten laetsten heeft ons de goedertieren Godt in dese Provintien vryheyt ghegeven/ende ons ghesterct/dat wy

reghen

teghen den vyant tot noch toe het Landt behouden hebben: die ons hier toe gheholpen hebben / die haer lijf ende leven by ons ghewaeght hebben/ die op onse Poorten/ Vesten (of waert van dok was) als muylen ghearbeyt/ ende met Leeuwen herten ghestaen hebben / dat en zijn niet altemael Lieden van eender ghezintheyt / maer veel zijnder onder gheweest/ die nu sommighe (dewelcke het weynighste by ons opghezet hebben) gaerne souden (als schijnt) benaudt zien/ ende in dese verscheydentheyt van ghezintheden / zijn wy soo eenigh inder ghemeene zaken gebleven/ dat ooc onse Nabueren/ overmits de Spaensche vyantschap onse Vrienden ghewozden zijn/ hoe wel sy ten deel contrarie van ons ghezint waren/ als doende professie vander Catholijcker Religie/ nochtans verwect door onse beleeftheyt/ haer met ons vereenight/ eñ vrientlijc accoort ghemaect hebben/ waer in dan/ namelijc den Landtvrede te houden / ende zonder respect van Religie malkander teghens alle ghewelt ende overdaet der vyanden te helpen/ te schutten / ende te beschermen.

Wat dunct u nu goede Vriendt / van dese heerlijcke belijdenisse der Stadt Leyden?

Ghereformeerde.

Wel ghy hebt daer wederomme een langhe reden ghedaen: ende na dat ic u verstaen hebbe / soo soect ghy u over al te behelpen / met de Staten zegghen / ghelijc of die noyt eenighe Placaten ghemaect hebben/ op't stuc der Religie / dan alle dinghen soo in't wilde hebben laten voortgaen/ het welcke ic gantsch ontkenne/ maer zegghe het is zeker dat sy dicmael Placcaten hebben laten kondighen/ daer sy alle Religien/ behalven de Ghereformeerde verboden hebben: ende men bevint ymmers expresselijc / dat sy de Papisten gantsch gheen exercie en willen toelaten / maer wanneer sy vinden eenighe exercitien der zelfder te gheschieden/ soo stooren sy die/ ende hebben groote breucken op dezelfde ghestelt/ ghelijc wy op verscheyden plaetsen het zelfde met onsen ooghen ghezien hebben/ daer uyt dan consequentelijc volghen moet dat de Magistraten door 'tzelve soecken/ den vrede ende welvaren der Landen/ ende harer Onderdanen: Ofte dat sy verderbers zijn der zelfder.

Hollander.

Dat ghy voortbringht dat de Papisten gheen exercitien der Religie en wort toe ghelaten/ maer dat de Heeren Staten zulcx met Placcaet ende experientie weeren.

Hier op staet te letten/ dat het niet ghedaen en wort ten aensien van haer Religie / alst ghedaen wordt ten aensien van eenighe perijckelen/ dewelcke de Overheden door haer by-een-komste voorzien: wetende dat de Jesuyten niet en souden (achtervolghende haer professie) konnen laten haer Toe-hoorders in te planten / dat wy al te zamen / met haer gheen professie doende van de Pauselijcke Leere/ verdoemde ketters zijn/ ende dat syluyden daerom schuldigh zijn/ de zelfde (waermen kan en mach) met alle openbare ende heymelijcke middelen (het zy on-

der schijn van vriendtschap ofte vyantschap) te krencken/ vermoorden ende bekrachtighen/ nae't besluyt haers heylighen Concilie (zoo sy hun noemen) datmen de Ketters gheen gheloove en zal houden. Ghelijc sy met haer bedrieghlijcke duyvelsche listen alle die haer gheloovem/ konnen betooveren / ja gheen Koninghen ofte Princen (hoedanigh sy zijn) van haer moordadige listen vry zyn : hier door sy dã met haer schaepskleederen den eenvuldighen hoop der Catholijcken bedrieghen/ eñ lichtelijc zouden bringhen / dat sy onbehoorlijcke middelen byder handt grepen / om yet teghen 's Landts welvaren te aenveerden / waer door sy haerzelven/ als alle andere / inde uyterste ellende ende miserie zouden bringhen : Om welcke dan te voorkomen / de wijse Overigheden (hoewel op d'eene plaetse meer als op d'ander) wat nauwer toesicht nemen/ niet dat sy de conscientie willen dwinghen/ maer de perijckelen der verleydinghe haerder Onderdanen mijden. Daerom ghelijc d'andere Religien (daer de Landen gheen perijckel af te verwachten hebben/ nochtans contrarie der Ghereformeerder Leere professie doen) gheleden ende geduldet worden/ zo en zoude haer niet minder gheschieden (zegghe ic) waert dat de Overigheden de experientie van de Jesuyten/ niet wel ondervonden hadden.

Dan wat aengaet het oordeel van uwe meestendeele Predicanten/ (van verstandighe/ende van Godt-gheleerde spreke ic niet) alst na haren zin mochte gaen/ zoudemen niet alleen de Catholijcken / maer ooc den eenen met den anderen met een mate meten / ghelijc haer voornemen (hoe wel voor haer noch te vroegh zijnde) ghenoegh hem door Johannes Sen/ ende meer andere gheopenbaert heeft.

Daerom dat ghy verder besluyt/ zegghende daer uyt dat consequentelijcken volghen moet / dat de Magistraten door zulcke Placcaten zoecken de vrede ende welvaren der Landen/oft dat sy door zulcx doende / etc. Antwoorde ic u / dat sy't doen niet uyt lust/ tot dwangh der conscientie/ maer uyt vreese van verleydinghe haerder Onderdanen tot oproer/ doort listigh klappen der Jesuyten / ende dier ghelijcke andere Hypocrijten/ghelijc voren ghezeyt is/ ende volghens zegghe/ dat zulcx haer doen streckt tot welvaren des Landts / op dat de Onderdanen een stil ende gherust leven zouden moghen onder haer leyden.

Ghereformeerde.

Als ic nu al u zegghen ghehoort hebbe / zoo dunct my dat ghy veel teghen u eyghen schaduwe ghevochten hebt/ want ons eerste beghinsel van cavelleren is oorspronckelijc ontstaen vant Placcaet van Groeninghen / twelc ghy gaer uytlegghen/ als ofte sy de oude Spaensche Inquisitie wederomme wilden byder handt nemen / ofte de Geneefsche (zoo ghyse noemt:) voorwaer dit kan ic niet uyt het Placcaet speuren/ dat wat ghy van bloedtstorten ende dooden ghesproken hebt/ en is haer niet en teghen : tzelfde by haer niet ghezeyt en wort/ ja ooc niemandt dwinghen in syn conscientie te ghelooven / het ghene sy alleen in haer Kercke laten prediken ofte leeren : maer alleen willen sy ander Religien haer exercitien verbieden / het welcke ooc de Staten van Hollandt/

landt/ zoo het blijct haer meyninghen in Placaten schijnt te wesen.

Hollander.

Dat onse cabelatie eerst ontstaen ende doorgaens ghweest is / over het Placcaet van Groeninghen/ dat is recht / maer dat sy niet schuldigh en zijn in't ghene ic haer opzegge/ zal ic anders doen blijcken/ ende dat 'tzelfde der Staten van Hollandt verstandt mede zoude zijn/ dat wordt van my blijckelijc ontkent.

Die van Groeninghen en konnen haer niet ontschuldighen van dwangh der conscientie / want sy verbieden ten eersten alle exercitien der Religien/ daer de conscientien der Menschen ooc aen verbondt zijn/ ghelijc 'tzelfde (om de experientie wille) niet veel bewijs van noode is: Want ghy Ghereformeerde zelve ghezeten zijnde/ of noch zittende onder de Spaensche tyrannie / hebt ghy wel konnen laten / ofte konnen dezelve uwe Ghereformeerde Broeders noch met een vrye conscientie laten het ghebruyc uwer Religien ende Godts-diensten? Dit zult ghy ymmers zelve bekennen/ neen/ want u-lieder Martelaers Boec ghetuyght wel anders/ daer door blijct (niet teghenstaende alle de stercke bloedighe Placcaten/ ende alle de exempelen van brandt / galghe ende andere miserie daer de vrome mede gemoort ende vernielt worden/ dat sy nochtans gheensins hebben konnen afgheschrict worden / om niet te ghebruycken de exercitie van u-lieden Religion) behalven dat alle uwe Ghereformeerde Requesten ende Suplicatien (zo hier en daer den Koninc zelver/ als ooc aen syne Gouverneurs avergheleveert zijn) zulcx ooc ghenoeghzaem bevestighen / blijct dan niet met u eyghen ghetuyghenisse zelver/ dat die van Groeninghen zoecken Conscienty-dwangh in te voeren? Hoe kondt ghy / ofte sy zelve / met waerheyt zulcx ontschuldighen?

Ende behalven dat / is dat gheen dwangh der Conscientie / ja een gantsche grouwelijcke tyrannie / dat de Kinderen die niet ghedoopt en worden na haer Kercken ordeninghe / gheen erfdeel en hebben te verwachten: want daer staet uytdruckelijc inde Goddelijcke Schrift/ dat de Kinderen niet en zullen draghen de misdaet der Vaderen/ etc. Maer hier teghen strijdt dit haerlieder Placcaet opentlijc: want ghenomen u leere waer de rechte doope/ en een yegelijc dede qualijc die syn kinderen niet en liete doopen / zijn dan de onschuldighe Kinderen buyten haer wille ende onvermoghen schuldigh? Voorwaer neen: zoo weynich past het de Magistraten van Groeninghen / de ontschuldighe Kinderen te onterven van haer recht behoorlijc erfdeel : ende zeght ghy dit noch gheen dwangh der conscientie te zijn? dit is noyt onder het Pausdom gheoeffent gheweest.

Alzoo ist niet min dat elc hem voort-aen moet laten trouwen na der Kercken ordeninghe / ofte dat hy hem des Houwelijcx niet en zal hebben te erfrouwen : Ey-lieve/ is dit ooc gheen dwangh? Voorwaer die van Hollandt zullen hier teghen ja zegghen : want in aenzien van desen / om gheenes Menschen conscientie te beswaren / hebben sy toegelaten dat alle die haer na der Kercken ordeninghe beswaert vinden

E te trou-

te trouwen / dat sy op de Stadts-huysen moghen voor de Politycke tzamen in Echtenstant ghegheven worden/ ofte wettelyc vant Stats-huys afghe roepen zynde / etc in syn eyghen huys in presencie van ghetuyghen/ haer Echten-staet moghen laten bevestighen / door den Notarium Publicum.

Over dit hebben wy u boven voor oogen ghestelt/dat noch Christus zelfs / noch de Propheten noch die Apostelen/ hun aenghenomen hebben den Echten-staet te bevestighen: dat is/ Man ende Vrouw persoonen te copuleren in den Echten-standt. Maer de Pausen met haer Concilien hebben zulcx met ghewelt aen hun ghetoghen om het ghelts wille: Wilt ghy-l. dan na de Apostolische Kercke ghereformeert zynde/ ende de abuysen ende misbruycken des Pausdoms verzakende/ met ghewelt aen u trecken/ tghene dat langhe in't Pausdom ghedaen is/ ende noch ghedaen wordt om 'sgheldts wille ? dat en hope ic immers nimmermeer. Dit nu over-gheslaghen/ ic vrage verder ofmen yemant mach dwinghen eenen Eedt te doen tegens syn conscientie? Ghy zeght dat Godt in syn woordt bevolen heeft / datmen by synen Name zoude sweeren / ende datter ooc heylighe Mannen Godes ghedaen hebben: Ic latet u gheerne toe. Maer overmidts tzelve alzoo niet van alleman verstaen werdt/ ziende op de woorden Christi / ende des Apostels Jacobi: Ghy en zult aller dinghen niet sweeren/etc. Uwe woorden zullen zyn/ ja/ ja: Neen/ neen: Wat daer over is / dat is vanden quaden: Zalmen nu dese Lieden dwinghen (bereyt zynde in de teghenwoordigheyt Godes/ ende haerder wereltlycker Overheydt/ met ja/ ofte neen/ de waerheyt te zegghen) teghens haer ghemoedt ende conscientie met eenen Eede de waerheyt zegghen ? Dit en zullen voorwaer de Overheyt in Hollant/ ende de eerzame Magistraet van Amstelredam geensins doen: Maer laten haer genoegen met der ghenen Ja oft Neen/ die hun bewaert vinden eenen Eede te doen van tgene hun Godtlyc voor gehouden ofte afgevraeght werdt: want tis zeker dat alle de ghene die hen onbeswaert vinden in andere stucken / tzy heymelyc ofte opentlyc te doen/ 'tghene dat God verboden heeft/die zullen hun ooc onbeswaert vinden eenen Eedt te doen/als swoeren sy valschelyc : maer die den Heere van herten vreesen / en zullen om gheen dingh des wereldts/ ja zegghen dat neen is: noch neen/ dat ja is.

Hier ziet ghy nu (goede vriendt) dat ic teghens myn schaduwe niet en hebbe ghevochten / in tghene ic ghezeydt hebbe van't Placcaet van Groeninghen / waer uyt dooden ende bloedtstorten zoude moeten volghen: want al ist dat de eerzame Magistraet van Groeninghen tzelve alzoo niet en meendt (welcke ic hun zekerlyc toebetrouwe) zo zal nochtans metter tyde 'tzelve noodtzakelyc moeten volghen / ofte 'tzelve Placcaet zal wederom moeten te niet gaen/ ende gheen effect winnen/ reden zyn dese: De Lieden van een ander opinie ende ghevoelen zynde als de Ghereformeerde / in aenmerckinghe / datmen Godt meer ghehoorzaem zyn moet dan de Menschen/ende begheren haer vergaderinghen niet te verlaten; sy en begheren hare kinderen by de Ghereformeerde

meerde

meerde niet ghedoopt te hebben/ſy begheren haren Echten-ſtaedt van
de Ghereformeerde niet bevestight te hebben / ſy en begheren gheenen
Eedt te doen : zal dan het Placcaet gheen effect forteren ende de-zelve
ſtraffen met ghelt ſtraffe ?

Ghereformeerde.

Oirlich.

Hollander.

Ic neme/ daer zijn ſchamele Luyden die nauwelijcx vant eene broot
tot d'ander konnen komen/ ende hebben gheen ghelt te gheven : ende
laten nochtans niet te doen teghens het Placcaet / wat zal de Magi-
ſtraet dan doen met zoodanighe Lieden ?

Ghereformeerde.

Men zalſe moeten ſtraffen / als ongehoorzame van hare wereltlijc-
ke Overheyt/ ende niet om gheloofs wille.

Hollander.

Wel-aen / hier hebben wy nu het klouwen met den Draet (zoomen
zeyt) maer hebt ghy/ o Ghereformeerde/ vergeten/'tgene u lieden zelfs
zoo wel als den Martinisten/ Doopſ-ghezinde/ ende ons wedervaren
is vande Catholijcke (zoo ſy hen noemen :)

De Magiſtraten in Hollandt/Zeelandt/ Groeninghen/ Brabandt/
Vlaenderen/ etc. En hebben niemandt ghedoodet / verdroncken/ ver-
brandt/ onthooft/ aende Galghe ghehanghen / om de Religions wille
(wy ſy hun zelfs(voor God meynende te verontſchuldigen) wijs maec-
ten) maer het Placcaet des Keyſers Karoli Quinti / ende daer na des
Koninghs Philipi/hebben tzelve ghedaen/ende de Ketters ghedoodet/
daerom dat ſyluyden niet en hebben willen obedieren het Placcaet des
Keyſers/ ende daer na des Konincx : Ziet ghy nu zelfs goede vriendt/
hoe dat ghy-l. hebbende 'tghebiedt aen eenigher plaetſen/ zoo ſijn aen-
veerdet de voetſtappen der ghener die eertijdts uwe eyghene Broeders
Ghereformeerde/ zoo wel als onſe ghedoodet/ghevanghen/verbrandt/
etc.hebben / als onghehoorzame van't Placcaet des Keyſers ofte Ko-
ninghs/ ende 'tzelve ooc noch doen in Spangien/ in Indyen / Italien/
ende andere Plaetſen : want het dooden/ vervolghen ende verdrijven/
moet nootzakelijc volghen/ofte het Placcaet en mach gheen effecte for-
teren.

Ghereformeerde.

Ic bekenne/ als ic de zake wel in zie/ het Placcaet zo nut niet te zijn
als ic meende/ maer het is nochtans in't accoordt met der Stadt op-
gherichst/ int Jaer 94. eñ met ſyne Princelijcke Excell. besloten/ want
int beghin haers Placcaets / ſpreken ſy van tghene / daer tzelfde hem
toe ſchijnt te refereren/ luydende aldus: Ic ondersta tegen het beſwo-
ren Tractaet/met der Stadt Anno 96. opgericht andere Religien/etc.

Hollander.

Maer ey-lieve vrient/ſtil-ſwijghende voor-by-gaen/wat ic hier met
reden eñ waerheyt op zoude mogen zeggen/hoort met gedult voorleſen
den 9. Artijc. waer toe hem tzelfde Placcaet refereert/ luydt aldus :

Item dat binnen der Stadt van Groeningen/ en Landen/ gheen andere Religie gheexerceert zal worden/ dan de Ghereformeerde Religie/ zulcx als die reghen woordelycken inde gheunieerde Provintien openbaerlijc gheexerceert wordt/ midts dat niemant in syn conscientie ofte ghewisser zal worden gheinquisiteert/ onderzocht/ ofte beswaert/ etc.

Beziet nu eens onpartydich het ghevolgh van dat Placcaet/ ofte dat hier mede over-een-komt/ luydende: midts dat niemandt in syn conscientie beswaert zal worden. Nu hebben wy meer dan ghenoegh bewesen/ dat syluyden met dit haer Placcaet de conscientie beswarē/ waerom niet noodigh en is tzelve verder te bewijsen.

Ghereformeerde.

Ic bekendt/ ende ic ben verblijdt dat wy de zake dus vriendelijc verhandelt hebben/ het heeft my vry wat verlichtinghe ghegheven: maer een dingh moet ic noch vragen/ heeft de Kercke gheen straffe met allen daer sy de moetwillighe mede zal straffen ende bedwinghen?

Hollander.

Vrylijc/ die rechte waerachtighe Kercke Godes/ waer van Christus alleen het hooft/ de H. Gheest het leven/ ende alle waerachtighe kinderen Gods levendighe leden zijn (onder welcken sommighe noch kinderen int gheloove/ sommighe half wassen/ sommighe ooc tot den ouderdom ghekomen zijn: onder welcken allen ooc schuylen alleen naemdraghende Christenen; Ghelijc zijnde den onvruchtbaren Rancken aen eenen schoonen ende heerlijcken Wijnstoc/ nerghens toe bequaem zijnde/ dan om int vyer ghewozpen te worden tot syner tijt) dezelve alleen eenighe ende waerachtighe Kercke Godes/ ende derzelve Kercke rechten ende ware Dienaren/ hebben (zegghe ic) de Sleutelen des Hemelrijcx van Christo Jesu ontfangen/ om te sluyten ende te ontsluyten het Rijc der Hemelen/ ende om de zonden te vergheven/ oft niet te vergheven. Voorwaer zulcke macht ende ghewelt en hebben noyt Keyseren/ noyt Koninghen/ noyt Vorsten ende Heeren ontfanghen: Want haerlieden geweldt (zo nu veel reysen verhaelt is) en streckt niet verder dan over het ghene dat aertsch is: Maer der waerachtighe Kercke gewelt streckt over tghene dat Gheestelijc ende Hemelsch is.

Ghereformeerde.

Hola Vriendt: denct ghy ooc wat ghy zeght? Ic en hebbe noyt ghelesen/ dese gheweldt yemant des Werelts toe gheschreven te zijn/ dan Godt alleen.

Hollander.

Nu mercke ic wel dat ghy niet en lettet opt ghene boven ghezeyt is/ van het onderschept des ampts ende der persoonē/ die tzelve ampt bedienen: Maer overmits de tijdt verloopen is/ ende ic noch elders noodtzakelijc te doen hebbe/ zullen wy het voor dese reyse hier by laten blijven. Ende zoo het u believet hier van verder myn ghevoelen te hooren/ mooghe ghy (alst u te passe komt) eens weder aenkomen/ ende wy zullen in aller vriendelijcheyt ende bescheydentheyt in der tegenwoordigheydt des Alderhooghsten Godes/ ende syns Soons Jesu Christi (de-

welcke

welcke ons zekerlijc toe ghezeyt ende belovet heeft/teghenwoordigh te zijn in't midden van twee of dryen / vergadert zijnde in synen Name) met malkanderen/ van deser zaken spreken ende handelen.

Embder.

By 'tzelve vriendlijck ghesprek/ zoude ick ooc wel begheeren te zijn: Want ic mercke ende bevinde klaerlijc / datter veel ende verscheyden groote ende grouwelijcke misbruycken/ zoo wel inden wereltlijcken als gheestelijcken stande (zoomen hem noemt) in-ghesloopen zijn : Ja ooc als met lonter ghewelt de overhandt ghenomen hebben/overmits men het Godlijc Ampt / ofte Godlijcke Ampten van de persoonen (zulcke ampten bedienende) niet en heeft onderscheyden.

Ghereformeerde.

Wel aen/ic zal my ooc gheerne daer by laten vinden/om na der Leere Pauli/ alles te proeven/ ende 'tgoede te behouden.

Hollander.

Ghy zult wel doen : Ende wy zullen door dese reyse ghelijc wy inder vriendschap te zamen komen zijn/alzo ooc inder vriendschap scheyden/ hertelijc begheerende/dat ghy dit onse vriendlijc ghesprek/niet anders en zult willen verstaen ofte duyden/dan het van ons uyt goeder hertten ghesproken is : want wy en hebben niet ghesproken (zo ghy weet) van den ghenen / dewelcke het ampt des Overheyts binnen Groeninghen bedienen/ zoo veel hunlieden persoon aengaet : Van wy en weten van haer niet dan alles goets. Maer wy hebben ghesproken van hunlieder Ampt / welc sy (op de zake zelfs veellicht niet rijpelijc lettende / misschien door inductie ende persuasien van zommighe / door eenen onrijpen ofte ontijdighen ijver ghedreven zijnde) in haerluyden Placcaet misbruycken teghen den wille / ja aerdt ende natuer Godes : Waer van sylupden zelfs in hare Kercken zinghen/inden 25. Psalm Davids: Godt is barmhertigh en goedigh, (zinghen sy / ende wy ooc van herten gheerne met hun) Hy is ende blijft zulcx altijdt : Ten weghe bringht hy zachtmoedigh, Den zondaer vervallen wijt. Den ootmoedighen leert hy, Syn Godtzalighe voetpaden : Hy toont ooc syn wesen vry, Den armen Mensche beladen. Overmidts dan elc een / die hem een Christen beroemt te zijn: barmhertigh zal zijn de Leere Christi / ghelijc God onse Hemelsche Vader barmhertigh is. Waerom zullen wy dan neffens ons niet lijden konnen de ghene/die hun in handel ende wandel anders niet dan recht ende wel dragen/ al ist dat sy in zommige zaken der leere ende exercitie der Religion betreffende / met ons niet een ghevoelen hebben konnen ? overmidts wy doch zeer wel weten/ dat het gheloove een gabe Godes is/ en dat de gaven des H. Gheestes verscheyden zijn/ ende hy werckende is in eenen yegelijcken/(zijnde een lidtmaet Christi) niet na des Menschen (als ontfanghers) maer na syn (als ghevers) believen/1.Cor.12. Ende dewijl den aerdt ende natuer Godes is/ dat hy zachtmoedigh (merct dit wel aen) ten weghe bringht den zondaer/ dewelcke verre ende wijt vanden wegh verdoolt ende vervallen is/etc. Willen wy dan/van Godes aert zijnde/ verstooten ende van ons wegh

drijven/de ghene die niet juyst in't verstandt ende ghevoelen met ons in alle puncten eens zijn / ende nochtans in haren Burgherlijcken handel ende wandel hun alzoo wel ende eerlijc draghen/ als wy/ ofte yemant van den onsen zoude doen moghen?

Aengaende Christum Jesum synen eenighen gheboren Sone/ onsen Heere: onsen eenighen Meester/ hooghe Priester ende Coninc/ die ons van Godt ghewordeu is: onse wijsheyt/rechtveerdigheyt/heylighheyt/ ende verlossinghe. Cor.1.30. Heeft hy niet neffens hem gheleden ende verdragen/ de Pharizeen openbaerlijc vervalschende des Heeren woort ende gheboden/ in syn vijfde Ghebodt/ zegghende/ eeret Vader ende Moeder/ Matt.15? Heeft hy niet neffens hem verdraghen/ de Sadduceen verzakende de opstandinghe der dooden/ Matt.22? Heeft hy niet met grooter verduldt ghedraghen/ de ghene/ die hem openbaerlijc voor yeder-man lasterden? zegghende/ dat hy een Samaritaen was/ en den duyvel hadde/ Joann.8. ende diergheilijcke/ veel te lanc om alles te verhalen?

Hebben de Apostelen ooc niet met grooten ghedult neffens hun ghedragen de valsche apostelen/ die wolven ende moordenaers der zielen? Paulus zeyt wel/ eenen ketterschen mensche mijdet/maer hy en zeydt niet/ drijft hem ter Stadt ofte ten Lande uyt/ ofte stelt een boete van ghelt op hem/ de eerste ende tweede reyse/ etc. O neen: de swacke in gheloove neemt op (zeyt Paulus) Rom.14. Ende wy die stercker zijn (zeyt hy) zijn schuldigh der swacken kranckheyt te verdraghen/ en niet ons zelven toe te gheven/Rom.15. Ende wederom (zeyt hy) Broeders alwaer ooc een Mensche in eenige misdaet gevallen/onderwijset hem/ ghy die gheestelijc zijt/ met den Gheest der zachtmoedigheyt/ziende op u-zelven/op dat ghy ooc niet verzocht en wordet/ draeght malkanders last/ ende volbringht alzoo de Wet Christi Gal.6. Ende wederom: Wie zijt ghy/ die eens anderen Huysknecht oordeelt? hy staet/ ofte valt synen Heeren: niet u/O menschen/wilt hy zeggen/ daerom ghy ooc over hen gheen straffe en hebt te ghebruycken/ zoo veel den lijf of tijtlijc goet aengaet: is hy ghevallen/ hy kan wederom opgherecht worden/ Godt kan hem oprichten/ Rom.14. Heeft ooc niet Ezaias van dese laetste tijden gheprophiteert/ zegghende: De Wolven zullen by de Lammers wonen/ ende den Lupaert by de Bocken ligghen: een kleyn Jongsken zal kalveren ende jonghe Leeuwen/ ende mest-Vee te zamen drijven: Koeyen ende Beyren zullen aen der Weyde gaen/ dat haer jonghen by malkanderen ligghen/ ende Leeuwen zullen stroo eten/ ghelijc die Ossen: en een Zooghkint zal synen lust hebben/ aen den holen der aderen/ ende een ghespeent kindt/ zal syn handt steken inden kuylen des Basiliscus: men zal nerghens verzeeren noch verderven op mynen heylighen Berghe/want het landt is vol kennisse des Heeren/ als met water des Zees bedect/ Ezaie 11.

Zien wy niet duydelijc ende klaer voor oogen/ dat dese Prophetie nu daghelijcx zoo langhs zoo meer ende meer vervult wordt? Wie wil dan staen tegen des Heeren eeuwigh besluyt ende voornemen? Willen wy/

Lamme-

Lammeren zijnde/ de Wolven neffens ons niet lijden/als sy ons begeeren te laten in ons gheheel? Willen wy Ossen ende Koeyen de Beyren niet lijden/ als sy ons doch gheen schade en begheeren te doen? Mogen wy niet lijden dat onse Kinderkens haren lust hebben aen de holen der Aderen/ verzekert zijnde/datse hun gheen letsel doen zullen? Wat hindert ons/ dat neffens ons/ by ende om ons wonen/ Turcken/ Tartaren/ Moscoviters/ ic verswijghe dan Papisten/ Martinisten/ Doopsghezinde/ende haers ghelijcken/als sy ons niet en molesteren/ ende elcken een van ons syn ghevoelen laten houden? Willen wy henlieden van het ongheloove tot den rechten gheloove bringhen / laet ons zulcx niet met schelden/lasteren/ achterklappinghen ende verbolghinghen doen: Maer met aller vriendlijchepdt ende beschepdentheydt/ sprekende met hen uyt des Heeren Woordt: In alle dinghen ons bewijsende als Kinderen ende Erfghenamen Godes/ende meer Erfghenamen Christi/ op dat onse licht alzoo voor de menschen lichte / dat sy ziende onse goede wercken/ Godt onsen eeuwighen Hemelschen Vader eeren ende prijsen moghen.

Dit doende/ zal Godt aengenaem zijn/ onse Landen zullen floreren/ Vrede ende Eendracht zal zoo langhs zoo meer vermeerderen: en aller godtloosheydt zal ghestoort ende gheweert worden. Maer zoo wy zulcx niet en doen/ ende daer en teghens malkanderen bijten ende eten / zoo mogen wy wel zekerlijc verwachten/dat wy malkanderen zullen verteeren. Ende ghelijc de Kickvors ende Muys met malkanderen vechtende/beyde t'effens vanden Opevaer verslonden worden: Zal ons dat Beest met de zeven hoofden ende tien hoornen ooc verslinden/ by zo verre wy niet van herten eenen God/eenen Middelaer tusschen God ende den mensche/ de twaelf Artijckelen des Gheloofs/ de Bybelsche schriften van Godt ghekomen zijnde/ bekennende / alleen om 't verstandt der Schriftueren (welckes niet alle-man ghegheven is / dat alleen elc een na de mate des gheestes) ter doodt toe/ haten/lasteren/verbolgen/ende inden grondt toe zoecken te vernielen. Waer voor ons bewaren wil/ die alleen eenighe almoghende Godt ende Vader door Jesum Christum/ vermiddelst der kracht syns heylighen Gheestes.

Embder : Ghereformeerde.

Amen : Amen.

